

WWW.UNILIB

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ сваког месеца у свескама од 3 и више табака.
ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИН., А ЗА АУСТРО-УГАРСКУ 15 ДИН. НА ГОДИНУ

Претплата се шаље управи Државне Штампарије,
а рукописи уредништву.

У СВЕСКА

16. ЈУЛА 1880. Г.

ГОДИНА I

ПОСТАВЉЕЊЕ ЧЛАНА ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

Автом г. министра просвете и црквених послова од 3. Јуна о. г. остављен је за ванредног члана Глав-

ног Просветног Савета г. Атанасије Поповић, професор Крагујевачке Гимназије.

ГЛАВНОМ ПРОСВЕТНОМ САВЕТУ

Одредио сам једну стручну комисију, да из- ради пројект о преображају наших основних школа и то на овој основи:

С дана на дан показује се све већа потреба да се опште образовање у народним школама пошири, а према томе да се садашњим основним школама тачније обележи задатак тако, како би, поред општег образовања, давале и нешто стручније спреме с погледом на доцнији живот ученика.

Према овоме увиђа се као неопходно потребно, да се године учења умноже: да се у последње године унесу, у колико је могућно, знања потребна за живот, и да се услед тога размисли, шта би се садашњем наставном плану у основним школама имало додати.

А у тој цели циљу нужно је размислити и на чисто извести: у колико је, према приликама наше земље, могућно умножити године учења; да ли да се подједнако умноже године и у варошима и у селима, или би се у селима, због једнообразности потоњег дечијег занимања, могло узети једну годину мање; какво би се знање, и на који начин, имало унети у више разреде, какво у варошима, а какво у селима, па да послужи као боља спрема за живот: даље, до које године да траје како у селима тако и у варошима подједнако учење, којим се даје само опште образовање, те да после тих разреда могу

ученици пријавити се за пријемни испит и ступањ у средње школе; да ли ће повећање година учења изискивати и већи број учитеља, то јест, хоће ли на пр. у неподељеним разредима, бити довољан само један учитељ или не.

На овој основи и у овоме правцу комисија је већ у главном израдила тај пројект и ја ћу скорим имати могућности да и о њему чујем мишљење Главног Просветног Савета.

Но пре свега, ја желим знати мишљење Главног Просветног Савета о овим мерама, које мислим предузети односно наших средњих школа.

Искуством се доказало, да дворазредне и троразредне гимназијске реалке, које се у последње време намножиле, не могу да одговоре задатку, који им је стављен, што нема ни довољно умне снаге ни довољног броја ученика; што нема довољно ни научних ни финансијских средстава и поред тога, што нема добре и уредне дисциплине.

Према томе, ја мислим да би те школе, пошто дају такве надовољне резултате, а државу скупо стају, и пошто су поред основних школа са умноженим годинама учења, нижим и вишим гимназијама, за државну потребу готово сувишне, треба о са свим укинути или претворити у занатлијско-трговачке или грађанске школе, које би посећивали они младићи, који се желе раније

одати на занате и трговину. Ако би се усвојило ово, онда би те грађанске школе са два разреда требало удесити тако, да се у њима само оно предаје, што је занатлији и трговцу потребно, као: рачуноводство, књиговодство, кореспонденција и нешто из технологије. Те би грађанске школе биле много јевтиније од ових гимназијских реалцица, јер не би за њих потребно било толико наставника, и оне би се имале пренети на трошак места или округа у коме су и отварале би се у свакој вароши, кад варош сама или заједно са округом зажели имати таку школу о своме трошку, а држава би само водила надзор над њима и бригу о набављању за њих спремних наставника.

За државну потребу и о државном трошку, поред основних школа, остале би само ниже и више гимназије. Нижих гимназија, са 4 разреда, било би за сад само 10 — 12, и оне би се распоредиле по Србији тако, да свакоме крају буду

подједнако приступне. Виших гимназија, са 7 разреда, било би за сад само три: у Београду, Крагујевцу и Нишу.

Ниже и више гимназије спремале би кандидате за Велику Школу, универзитет, и по томе у њима би требало појачати класички значај.

Занатлијско-трговачке или грађанске школе, поред тога што би спремале интелегентне занатлије и трговце, могле би још спремати и кандидате за београдску Реалку, и по томе њима треба дати искључиво значај реални.

Ја молим Главни Просветни Савет, да о свему овоме добро промисли и што скорије поднесе ми своје мишљење.

24. Јуна 1880.
у Београду.

Министар просвете и црквених
послова,

А. ВАСИЉЕВИЋ с. р.

РАД ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ДРУГИ САСТАНАК

2. Јуна 1880. год. у Београду.

Били су: председник г. др. Ј. Панчић, потпредседник г. Ј. Пецић; чланови: г. г. Панта Срећковић, Јован Бошковић, архимандрит Нестор, Јован Ђорђевић, Милан Миловук и др. В. Бакић.

Г. председник отвори састанак и јави да је на дневном реду:

1, да се прочита протокол састанка од 30. пр. месеца;

2, да се прочита писмо, којим се г. министру саопштава одлука Савета односно прештампавања књига;

3, да се прочитају примедбе Савета Гимназија Београдске и Крагујевачке на правила о испиту зрелости за ученике Гимназија и Реалке;

4, да се чита предлог правила учитељског испита за ученице Више Женске Школе;

5, да се одреде референти за испитивање ова предлога, и

6, да се реши, хоће ли се и који од ванредних чланова позвати за идући редовни састанак, сагласно члану 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета.

Прочита се записник прошлога састанка и Савет га усвоји. Усваја се и састав писма упућеног г. министру просвете о прештампавању школских књига.

Прочитају се правила за учитељски испит ученица Више Женске Школе и примедбе Савета Гимназија Београдске и Крагујевачке. Савет избере г. г. Ј. Ђорђевића и М. Миловука, да они прегледају како правила тако и примедбе, и поднесу Савету своје мишљење о њима.

Поведе се реч о последњем предмету дневног реда, и Савет одлучи, да није потребно, да се за идући редовни састанак позове који од ванредних чланова.

Овим био је исцрпљен дневни ред и састанак закључи се.

ТРЕЋИ САСТАНАК

23. Јуна 1880. год. у Београду

Били су: потпредседник: . Јос. Пецић, чланови: г. г. Ст. Марковић, Панта Срећковић, Јован Бошковић, архимандрит Нестор, Јован Ђорђевић, др. Јован Валента, Милан Миловук и др. Војислав Бакић.

На овом састанку присуствовао је и министар просвете и црквених послова, г. А. Васиљевић.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ЧЕТВРТИ САСТАНАК

27. Јуна 1880. год. у Београду

Били су : Потпредседник г. Јосиф Пецић. Чланови : г. г. Стојан Марковић, Панта Срећковић, Јован Бошковић, архимандрит Нестор, др. Лазар Докић, Јован Ђорђевић, др. Јован Валента и Милан Миловук.

Г. потпредседник отвори састанак и јави Савету, да је по одлуци Савета поднесен пословник г. министру на одобрење, но да је г. министар учинио примедбе на неке чланове пословника, за које рад би био да зна мишљење Савета. Тако г. министар жели да се одлуке Савета никако не мењају, и с тога треба да отпадне у чл. 11. уметути израз „на истом састанку.“ После подужег говора предложи г. Бошковић, да чл. 11. гласи овако: „*Кад се једном донесе одлука, не може се тај предмет на истом састанку поново стављати на дневни ред.*“ Савет то усвоји.

Друга примедба г. министрова тиче се чл. 15-ог. Г. министар жели да се у том члану речи: „*председник збора*“ замени с речима: „*Председник Савета,*“ јер министар, који по закону председава на збору Гл. Просветног Савета, може бити спречен да дође на збор и онда збор не би имао председника. Но пошто је чл. 6. закона о уређењу Гл. Просветног Савета овакав случај предвиђен, то Савет одлучи, да се у чл. 15-ом пословника после речи: „*председник збора*“ стави у загради „*чл. 6. закона*“, а да члан остане као што је на прошлом састанку усвојен.

По трећој примедби г. министровој имало би се у чл. 18. додати, да записник збора потписује председник главног Просветног Савета, коју примедбу и Савет усваја.

За тим прочита се писмо г. министра о преображају наших основних школа. Комисија је већ у главном израдила тај пројект и скоро ће се изнети пред Гл. Просветни Савет. Но пре тога г. министар желео би, да зна мишљење Савета о мерама, које мисли предузети у преображају средњих школа. Гимназијске реалке, вели г. министар, не могу да одговоре задатку који им је стављен, јер нема ни довољно умне снаге ни наставних и финансијских средстава, и с тога требало би их или са свим укинати или претворити у занатлијско- трговачке или грађанске школе, и у њима да се предаје само оно што је занатлији и трговцу потребно. Ове школе могле би спремати и кандидате за Реалку београдску, и по томе њима би требало дати искључиво значај реални. Издржање ових школа било би о трошку места или округа у ком би биле подигнуте. О државном трошку остале би поред основних школа само ниже и више гимназије. Нижих гимназија са 4 разреда било би за сад само 10 — 12, оне би се

Пошто је г. потпредседник отворио састанак, поздрави г. министар Главни Просветни Савет, чланови му се представеше; за тим изговорио је г. министар неколико речи о духу и правцу рада Главног Просветног Савета.

После тога јави г. потпредседник, да је на дневном реду претрес пословника, који је по одлуци Саветској израдила одређена за то комисија, састављена од чланова г. г. Стојана Марковића, Јована Бошковића и њега, и напомену, да је пословник израђен у духу закона о уређењу Главног Просветног Савета, и да се при састављању пословника имало на уму поглавито то, да представља заокругљену целину и да је јасно и тачно казано све оно о чему се у њему говори.

Пошто је прочитан записник прошлог састанка, приступи се првом читању пројекта пословника и Савет га у основи усвоји. При другом читању усвојени су чланови од 1-ог до 14-ог без измене. Код чл. 15-ог а на предлог г. Миловука Савет одлучи, да се у том члану изостави реченица „или уредљиве речи употребљава.“ Чланови од 16-ог до 23-ег усвојени су како их је комисија предложила. У члану 24-ом по предлогу г. Ђорђевића Савет усвоји овај додаток: „*Кад који члан не може доћи на састанак, ваља то у позивници изреком да назначи.*“ Чланови од 25-ог до 27-ог примљени су без измене. Код 28-ог члана предлаже г. др. Валента да буду два одбора а не само један за претходно претресање наставних планова, ближих програма и наставних средстава за више и ниже школе и за прегледање школских књига, јер држи да је много за један одбор. Г. др. Бакић предлаже, да у том одбору буду 4 а не само 3 члана. Но кад г. Бошковић напомену, да претресање наставних планова и одређивање програма, кад се једном сврши, неће више долазити у одбор, и остаће му да прегледа само школске књиге, то Савет усвоји и овај члан онако како је од комисије предложен. За тим усвојени су и остали чланови од 29-ог до 50-ог и пошто Савет усвојени пословник потписа, донесена је одлука, да се пословник према наређењу чл. 5-ог закона о уређењу Главног Просветног Савета поднесе г. министру на одобрење.

За тим напомену г. Стојан Марковић, да се записник Главног Просветног Савета у „Просветном Гласнику“ не штампа онако, како га је Савет одобрио, па упита г. потпредседника за што се тако ради. Г. потпредседник вели, да је то ствар уредништва, но да ће за ово упитати где треба и порадити, да се записник штампа потпуније него до сад.

За тим огласи г. потпредседник, да је састанак закључен.

распоредила по Србији тако, да сваком крају буду подједнако приступне. Виших Гимназија са 7 разреда било би само 3. Оне би спремале кандидате за Велику Школу, и по томе у њима би требало појачати класичан значај.

Пошто се прочита ово писмо, Савет одлучи, да предлог проучи нарочити одбор, у који буду изабрани г. г. Бошковић, Борђевић и Миловук.

Г. потпредседник јави, да је на дневном реду претрес правила за учитељски испит ученица више Женске Школе. На ова правила дали су одређени референти г. г. Борђевић и Миловук своје примедбе. Он је, вели, прочитао правила и примедбе, а по његовом мишљењу правила су таква, да се не могу усвојити, јер се држе више спољне стране; држећи да су потребна друга практичнија правила, он је још с једним чланом овог Савета саставио нова правила, која ће боље одговорити потреби, а на послетку вели потреба је, да Савет поднесе г. министру оваква правила, каква ће он моћи усвојити, па онда пита, хоће ли Савет да се прочитају та нова правила.

Г. Миловук противан је томе, јер вели на дневном је реду претрес правила, која је г. министар послао Савету, и о којима су дали своје примедбе референти. Друга правила нов су предмет, о коме се не може на овом састанку говорити. После подужег говора Савет усвоји предлог г. Марковића, да се прочитају она правила, која су прегледали референти и дали о њима своје примедбе.

Чита се члан по члан истих правила заједно с примедбама г. г. референата.

Пошто се чуше гласови, да су прочитана правила сувише строга, поведе се опет говор о томе, хоће ли се читати онај пројект, који је израдио г.

потпредседник. Г. Срећковић мисли да пре свега треба решити о правилима, која су била у референата, она да се приме или одбаце, па ако буде последње, онда да се прочитају и узму на претрес друга правила. После дуже дебате Савет одлучи, да се прочита и пројект правила, који подноси г. потпредседник. Пошто се сврши читање, отвори се на ново дебата, и поређивана су прва правила с другим правилима. Г. Марковић и др. Валента налазе да су сувише строга она правила, која је послао г. министар Савету. Г. Срећковић опет вели, да је тај пројект и потпунији и озбиљнији, а други пројект да није доста прецизан, он је за то да испити буду што строжији. Овом приликом г. Бошковић у подужем говору навео је како Савет треба да обрати пажњу г. министру на то, да виша Женска Школа не буде у једно и приправница за учитељке, јер би се овим промашно главни задатак овог завода; он мисли, да оне ученице, које желе бити учитељке, иду у Учитељску Школу и тамо нека се спреме за учитељски позив, јер кад се примају учитељске дужности, оне треба да имају и одговарајућу спрему. Г. Докић за тим предложи, да се још на овом састанку реши, који се од ова два пројекта у начелу прима, но Савет није могао да усвоји тај предлог, него одлучи, да се оба пројекта предаду једном одбору, који ће на тој основи израдити нов пројект правила за учитељски испит ученица више Женске Школе. У тај одбор изабрани су г. г. Панта Срећковић, архимандрит Пестор и др. Валента.

После тога прочита се и одобри записник прошлога састанка.

За тим огласи г. потпредседник састанак за закључен.

ПОСЛОВНИК ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

Г О САСТАНЦИМА И ГЛАВНИМ ЗБОРОВИМА

Члан 1.

Главни Просветни Савет скупља се на састанке и у зборове.

На састанке долазе само редовни чланови, а на зборове сви, редовни и ванредни (чл. 4. зак.).

Члан 2.

Ванредни чланови, један или више њих, могу се позвати на састанак из седнице саветске, са правом одлучнога гласа: кад важност предмета то

иште или стручност појединих чланова; осим тога у оно доба године, кад је мало редовних чланова на окупу. Ако се изреком не каже, докле тако замењивање да траје, онда вреди само за један састанак.

Иначе ванредни чланови могу долазити на састанке Савета, али само са саветним гласом (чл. 8. зак.).

Члан 3.

Кад се поједини стручњаци, по одлуци Савета, позову на састанак, они тада имају право

www.говора као известиоци, али при решавању немају гласа.

Члан 4.

Редовни састанци држе се сваке недеље један пут, а ванредни по потреби посла.

Хитни и важнији задаци (особито законске основе) решавају се на састанцима учестаним, који брзо иду један за другим.

Члан 5.

Да се може на састанцима решавати, иште се да дође најмање половина чланова.

Члан 6.

На првом састанку бира се заменик председника, између редовних чланова, на две године.

Члан 7.

Председник отвора и затвора састанке, пази на ред, и на то, да се одржи дневни ред саветовања; он изриче одлуке саветске.

Члан 8.

Седнице Савета нису приступачне другима до члановима и позваним стручњацима. Исход рада саопштаваће се у јавним листовима.

Члан 9.

На састанцима се одлучује простом већином гласова, а то је половина и један. Кад су гласови подједнако подељени, решава она страна на којој је председник.

Члан 10.

Који се члан Савета не слаже с одлуком, може захтевати, да му глас, као одвојено мишљење, уђе у записник.

Члан 11.

Кад се једном донесе одлука, не може се тај предмет на истом састанку поново стављати на дневни ред.

Члан 12.

Главни зборови држе се два пута у годнији у време кад министар позове; али по потреби може министар сазвати збор и више пута.

Позив за ове зборове ваља да изађе у „Српским Новинама“ најмање 15 дана пре рока; осим тога сваки члан треба да буде позван и писмено.

Члан 13.

На зборовима Главног Просветног Савета председава министар просвете.

Записник збора води пословођа саветски.

Члан 14.

Што је у члановима: 3, 5, 8, 9, 10, 11, (19, 20 и 32 до 50) речено за састанке, вреди и за зборове.

Члан 15.

Председник збора (чл. 6 зак.) води већање, пази да се одржи мир и пословни ред, упућује да о самој ствари говоре сви, који се удале од предмета, прекида реч сваком говорнику који ред квари и опомиње га на ред. Опоменути говорници могу одмах после опомене искати реч у своју обрану.

Члан 16.

Председник може говорити у сваком предмету и кад год хоће.

Члан 17.

Пословођа чита све списе, који се тичу предмета о којем се већа, бележи имена оних, који од председника траже реч, броји гласове на позив председников, и бележи у записник све одлуке збора.

Члан 18.

Записник збора потписују: председник Савета, пословођа и два изабрана потписника.

II ПРЕДМЕТИ ВЕЋАЊА И ПОСТУПАК С њИМА

Члан 19.

Питања и послови, који се имају претрести и расправити на састанку или на збору, означају се министарском наредбом (чл. 4. зак.).

Члан 20.

Али и предлози појединих чланова, који се развију у току претреса каквога предмета, који је на дневном реду, узимају се такођер у расправу и, у случају повољнога решења, шаљу се заједно са главним питањем као мишљење Просветнога Савета, министру на призрење и оцену.

Члан 21.

Кад министар своје предлоге и списе, пре читања у Савету, пошаље којем сталном одбору, онда се Савет на првом састанку о том извештава.

Члан 22.

При питањима од већег значаја може Савет између себе изабрати известиоце, којима ће ставити у дужност да поднесу извештај о питању које је Савет као важно оценио. Оваки извештаји могу се подносити и на рукописе школских књига, које министар пошаље Савету на преглед и оцену.

После поднесеног извештаја, критике, законске основе, повећег разложеног предлога за ображај, и тако даље, Савет одлучује по закону и то, ваља ли коме дати награду и колику.

Члан 23.

Сву преписку Главног Просветног Савета води и потписује председник, а премапотписује пословођа.

III РЕД ПОСЛОВА НА САСТАНЦИМА

Члан 24.

На састанке позива председник. Позив се доставља члановима — изузимајући са свим хитне случајеве — дан пре састанка. У њима ће стајати време састанка и, по могућству, предмети саветовања.

Кад који члан не може доћи на састанак, ваља то у позивници изреком да назначи.

Члан 25.

У почетку седнице утврђује се записник пређашњег састанка.

Члан 26.

За тим се већа о оном, што министар просвете или поједини чланови буду саопштавали и предлагали, одлучујући: хоће ли се о предмету већати и решавати одмах или после одређеног времена, или ће се најпре уцутити на преглед и оцену каквом сталном или нарочитом одбору. У последњем случају ваља одредити број одборника и изабрати их.

Члан 27.

Законске основе и други важни предлози претресају се први пут без коначне одлуке. Прво претресање може бити и пре и после извештаја ка-

квога одбора, ако се у опште закључи да се даде на извештај (члан 22. и 26.). Да се прво и друго претресање сврше на истом састанку, не може се закључити, ако се томеprotиве 3 гласа.

IV ОДБОРИ

Члан 28.

Има сталних одбора Просветнога Савета, и то први, за извиђај дисциплинских ствари, од 3 члана; други, за претходно претресање о наставним плановима, ближим програмима и научним средствима за више и ниже школе, као и о школским књигама, опет од 3 члана. За сваки од тих одбора може се изабрати по један или два заменика између ванредних чланова, који живе у Београду.

Члан 29.

Чланови одбора и њихови заменици бирају се у почетку седница тајним гласањем. Не узима ли који безусловну већину гласова, тада настаје ужи избор између двојице који имају највише гласова.

Члан 30.

Одбори бирају између себе председника и известиоца. Списе, који по садржају или облику није zgodни да се читају у пуном Савету, може одбор ставити у акта. Одбор одлучује, хоће ли се у поједином случају извештај Просветном Савету поднети усмено или писмено, кад Савет не назначи облик извештаја. Одборници се при већању у одбору могу послужити помоћу стручних људи, али такви у одбору немају одлучног гласа.

Члан 31.

Први стални одбор (т. ј. дисциплинарни) кад ради, он своје одлуке ставља у записник, у којем ће бити забележени и сви претежнији моменти, фактични и правни, као и са колико је гласова решено. Извештај одборски Савету обично је усмен.

V ДНЕВНИ РЕД, ГОВОРНИ РЕД, ГЛАСАЊЕ

Члан 32.

Сваки састанак отвора председник читањем предмета, о којима ће се већати (*дневнога реда*). За тим се утврђује записник пређашњег састанка.

Члан 33.

Сваки члан може предлоге чинити о предметима, који су на дневном реду. Сваки предлог може се

или усмено или писмено поднети, али ће се о њему тек онда већати, кад то Савет нареди; међу тим Савет има право сваки предлог просто одбацити или одгодити, па прећи на дневни ред.

Члан 34.

Чланови *говоре по реду* пријаве.

Чланови се јављају за реч председнику или ономе, кога он за то одреди, а говоре оним редом, којим су се јавили.

Члан 35.

У једној ствари сваки члан може два пут говорити, али по други пут тек онда, кад се изређају сви за први говор пријављени говорници; само предлагач има право, пре него што се изрече одлука, за свој предлог још једном да говори, а ако би га хтео повући натраг, и преко реда.

Члан 36.

Могу тражити у свако доба да говоре: 1) који предлажу да се пређе на дневни ред; 2) који желе одговорити на лично нападање или учинити какву личну примедбу; 3) који хоће да се позову на пословни ред.

Члан 37.

У реч ући могу, с допуштењем председниковим, само они, чија се радња претреса, ако хоће ствар да разјасне.

Члан 38.

Кад се какав предмет за доста претресе, председник ставља питање и позива, да се о њему гласа.

Члан 39.

Питање, о којем ће се гласати, ваља увек тако ставити, да се на њега може гласати са „за“ или „против.“

Члан 40.

При стављању питања предлог о преласку на дневни ред има првенство, после главног предмета, о коме је реч, долазе тек преиначена на гласање.

Члан 41.

Гласање је или јавно — усмено (поименце), или тајно — на листићима. Тајно је гласање у свима личним питањима и кад најмање два члана то захтевају.

Члан 42.

Гласање почиње од најмлађег члана, па иде до председника.

Члан 43.

Ако ће гласање да се одгоди, онда решава Савет, кад ће то да буде.

Члан 44.

Гласове броји председник и пословођа, али председник казује за шта је већина.

Члан 45.

За време гласања нити је слободно говорити, нити наводити разлоге, за што је ко за ово или оно гласао.

Члан 46.

Чланови не могу гласати у онаким предметима, који се њих лично тичу.

VI РОЂЕЊЕ ЗАПИСНИКА, ОБЈАВА

РАДА, ИЗВРШЕЊЕ ОДЛУКА

Члан 47.

О сваком састанку води се записник, у који ваља да уђу имена присутних саветника и перовође, предмети већања, учињени предлози и донете одлуке, а кад је важнија дебата, и ток претреса с побудама и разлозима, све у кратко. Пословођа је по закону статистичар министарства просвете, а кад он не може доћи на састанак, онда перо води један од чланова. Записник, пошто се утврди, потписују председник, перовођа и два члана потписника.

Члан 48.

Одмах после сваког састанка објављује се рад Просветнога Савета у „Просветноме Гласнику“ или у званичним новинама. У таком извештају треба да су предмети већања и битни садржај одлука у изводу.

Члан 49.

Министар може наредити, да се расправа појединих предмета држи у тајности. Списи који се на такве ствари односе, добивају знак „тајно.“

Члан 50.

Одлуке састанка као и збора доставља председник Савета министру са извештајем.

у Београду 23. Јуна 1880.

Одборници:

Ј. Пецић с. р.
Јован Вошковић с. р.
Стојан Марковић с. р.

Овај је пословник на данашњем састанку

Овај пословник Главног Просветног Савета, овако као што је састављен, одобрава се.

Министар просвете и црквених послова,

А. ВАСИЉЕВИЋ, с. р.

Главног Просветног Савета претресен и једногласно усвојен.

23. Јуна 1880. год.
у Београду.

Потпредседник:
Ј. Пецић с. р.

Деловођа:

Вогођуб Јовановић с. р.

Чланови:

Архимандрит Нестор с. р.
Стојан Марковић с. р.
П. Срећковић с. р.
Ј. Вошковић с. р.
М. Миловуџ с. р.
Јован Ђорђевић с. р.
Др. Ј. Валента с. р.
Др. В. Бакић с. р.

ПРЕДЛОГ ЗА РЕФОРМУ ШКОЛА У ОПШТЕ, ОСОБИТО ЗА РЕФОРМУ ШКОЛА У СЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА

од

Г. КAJЕТОНА ОСТОЈЕ-ХОДИЉСКОГ

(наставка)

Предмети, које смо до сада навели, већ спадају у програм наука за средње школе. Наука ових предмета, чини се да је у опште припозната и усвојена. Разлика може да постоји само у мњењу, односно поделе предмета и броја часова. Али за опште образовање пужне су још и друге преке науке, које се могу изучавати у исто време са наведеним предметима, који се ни у каквом програму за средње школе не налазе.

И тако почињем од познатог стиха Јована Кохановског, који је певао у XVI веку:

Драгоцено здравље,
Онда те ценимо,
Штујемо и хвалимо,
Кад те изгубимо!

Али шта ваља чинити, а још боље, чега се ваља чувати зарад одржања здравља, то се изучавало само у специјалним за то школама.

13. *Хигијена*. Наука о здрављу јесте збир нужног знања, не само за лекара, него и за сваког човека.

Непознавање ове науке десеткује људство и дпропаћује животне снаге садашњег и будућег на-

раштаја. Какав уплив има вода, ваздух и светлост на развитак организма и на одржање људског здравља, ми то сазнајемо тек после жалосног искуства. Последнице нездравог јела, пића, стапа, не дају се одма приметити, али болести у старим годинма најчешће су жалосне последице рђаво поучаване младежи.

Осим изучавања нужних услова за чување здравља, пужна је наука о неговању болесника и опих који се нагло поболу, као н. пр. отрованих, рањених, угушених, и т. д. Тешко је веровати какво је још у опште грубо незнање у том погледу.

14. *Финансија*. Приватна финансија, или наука о банкама, кредитним заводима, друштвима и предузећима, која имају у виду обрт покретног капитала, пужна је сваком, који само има намеру да штогод себи уштеди. Свака држава која не жели ограничавати личну слободу, не може, као над малолетном децом, да узме на се туторство над члановима разних друштава, основаних у намери, да што добију. У трансакцијама новчаним, експлоатација неизображених људи свагда ће остати, као једна ствар, која се не може лако избећи. У овим случајевима не треба преступити ваљени закон, а новац скупљен,

често с великом муком, може бити упропашћен у неком предузећу, које се није могло друкчије свршити, већ само обогаћењем оснивача, а губитком акционара.

Где се тиче здравља, имамо обичај да кажемо: сваки зна најбоље шта му шкоди а шта не. Тамо где је питање о имању, говоримо такође: сваки зна добро шта му ваља радити са својим новцем. Дакле сваки је дужан знати и једно и друго, али има мало тих људи, који то знају. У школама то не уче, а искуство много стаје.

У данашњој епоси, новац се не даје ономе, који га тражи, већ се капитал смешта тамо, где има највеће сигурности, где количина интереса одговара осигурању капитала и уредности у исплаћивању интереса.

Да би било могућно оценити све ове вероватности, ваља знати целу предузећа, круг рада, начин контроле, и моралну вредност оних људи, који руководе каквим предузећем. Да би се могао оценити овај предмет, пре свега ваља имати јасан појам о начину здружених завода, о средствима за скупљање капитала, о акцијама, о приоритетима, о емисијама, у опште о разним финансијским операцијама, које су често тако комбиноване, да највећи део акционара ништа од тога не разуме. Потпуно познавање финансијских операција, спада у опште образовање, а то због тога, што је целу сваком раду штедња, која се јавља из прва у облику покретног капитала, који тражи смештај.

15. Право. Незнање закона не може никога извипити; то је позната основа сваког права.

Из те основе ваљало би закључити, да су закони у опште познати народу, или да је свака држава бар предузела све мере, да познавање закона што више буде распрострањено. У самој ствари са свим је противно. Незнање тога предмета опште је, и ако има нестручних људи, који су стекли неко практично знање права, то су га они обично стекли својим жалосним искуством, или друкчије рећи, постали су наметници после претрпљене штете.

У старо време кад су пресуђивали кметови, обичајно право било је познато народу. Тек после уведеног римског права, латински је језик постао неизоставно потребан за науку права. Од времена кад су установљени универзитети, право је постало занат. Наука је била приступна само онима, који су се помоћу класичних студија спремали за правне науке. Непријатност, која је истицала из незнања права, осећали су највише они људи, који су имали велике трговачке одношаје.

Познавање трговачког и меничког права, постало је од преке потребе за сваког трговца, и због тога је тај предмет уведен у све трговачке школе.

Неке гране грађанског закона спадају данас у програм наука, које се предају у вишим земљоделским и техничким школама.

У пракци је дакле доказано, да се млади људи могу учити праву, без класичких студија, и без познавања латинског језика.

Више учених правника тога су мњења, да распрострањење правног знања не приноси штете људима њихове струке. У осталом, опште добро мора да претходи интересу и користи само извесних стајежа и завода.

Популарна наука права, као и наука о здрављу, мора имати у виду, удаљавање сваке опасности, чување и показивање случајева већ извиђене опасности. Што се пак тиче средстава, којима ће се исправљати већ учињено зло, она спадају у круг стручних људи. Осим извесног знања права, потребно је сваком грађанину познавање у опште, политичке организације своје земље.

Грађанско право и његове дужности мора знати сваки грађанин. Помоћу добро састављених компендија, наука грађанског права постала би врло приступна за опште школе, и брзо би се по народу распространила.

Курс наука у „Општим Школама“ морао би бити подељен на 8 година. Деца која би навршила 6-ту годину, ступила би већ у школу; а све основне школе морале би бити уређене као први разреди „Општих школа.“ Ваљало би да деца, кад наврше 6-ту годину, већ ступе у школу; на овај начин младићи од 14 година, излазили би из школе с општим образовањем.

Ми, становници средње Европе, тако смо се навикли гледати на младе људе, који остављају школу већ са брковима, да многи од нас мисле, да млади људи од 14 година, могу само да уче, а не и да што друго раде.

У Америци и Инглеској, млади људи у врло раним годинама, прелазе из школе књига у школу практичног живота, премда је тамо, као и код нас, опште образовање скопчано са спремом за специјалну струку, и младићи од 18 година већ су тамо свршили своје науке. Они који се не спремају за стручне науке, које захтевају више времена, још раније ступају у практички живот.

Нека поштовани читалац узме у руке чувену књигу, под насловом „Властита помоћ“ од Samuel-a Smals-a а, тамо ће наћи, да људи који су највише припомогли себи и другима, почели су радити још у врло младим годинама, не само главом већ и рукама. Многи од тих људи добили су у почетку врло скромно опште образовање.

Међу људима, који су највише припомогли човечанству својим открићима и проналасцима мало

је таквих, који су имали прилику да се у школи 8 година уче. Већина је морала доцније да усавршује своје образовање.

Природне способности, и сама енергија у младим годинама, могле су код њих да заступе, за неко време, недостатак елементарног знања.

Надмашност Англо-Саксонске расе над другим врло образованим народима, састоји се баш у тој већој енергији, која долази од васпитања њихових младих људи. Код Англо-Саксонаца, школе не угушују, него развијају ово велико својство, које се звало код старих Римљана „virtus,“ врлина.

Да је 8 година са свим доста за изучавање наука подједнако потребних за сваку струку, имамо за то доказа у самим нашим средњим школама. Кад урачунамо 4-ри године одређене за основне школе, нужно је свега 12 година, док се гимназија сврши, а 11 година за реалну школу. Узимајући у обзир, да се половина времена у средњим школама жртвује стручним наукама, дакле 4-ри године основних школа и 4-ри године средњих, то све саставља осмо годишњи курс општег образовања.

Наћи ћемо више људи, који ће рећи да наука предмета, које смо горе навели, може дати само врло површно знање, које није довољно за извесне друштвене положаје и односе. Да није могућно научити у школи све што је нужно за живот, сви то знамо из самог нашег живота. Да се људи, који знају мислити, уче до краја живота, и о томе нема никакве сумње.

Нека само изволи образован, па и учеван читалац, начинити себи инвентар од целог свога знања; од тог знања, нека изволи одузети оно што спада у његову струку, и оно што је доцније научио; па се врло лако може догодити, да резултат, у многим погледима буде скромнији од нашег програма за „Опште школе.“

Много је важније — него одговор на могућне примедбе — решење задатка, на који начин ваља олакшавати терет нашој омладини а ујисто време увећати суму нужног знања, које треба да се из школе изнесе?

У гимназијама и реалкама има мало часова и с тога ђаци морају да уче и код куће. У многим научним предметима главни је рад наставника, да пропитује лекције и да задаје нове. Највећи терет за ученике јесу школски задаци, које треба ученик да изради код куће, или да их научи.

Ништа лакше није, но дати коме да што изradi, или да научи, јер то здраво смањује наставнички рад, али не олакшава ученику време и вршење својих дужности. Да не би други били сувише оптерећени послом, најбоље је да се ради с њима заједно.

Број школских часова мора да буде тако увећан, како би ученици могли у самој школи учити на памет, и тамо своје задатке израђивати, а изван школе да буду са свим слободни.

Пријатељи садашње системе, могу казати да рад изван школе, који стоји до воље оних што се уче, јесте најбоље средство за подстицање осећања дужности код младих људи, као и за развиће енергије, која ваља да се бори са наклоностима младих година. Зацело свака се врлина најбоље развија у борби, т. ј. ако у тој борби не буде побеђена. Они, који су се одупрли страстима, стоје морално више од оних, који нису били њима изложени; а ми се ипак молимо: „Не води нас у искушење“ и трудимо се, у колико је могућно да одвратимо од наше деце све примама!

Осећање дужности добија већу силу испуњавањем онога, што сматрамо за нашу дужност, а губи много од своје снаге, ако дужности, које су нам намењене тачно не вршимо. То добро знају родитељи и татори, и не рачунају на осећање дужности, пазе непрестано, да се деца уче и да израде школске задатке. Деца су мучена науком, не у школи, већ код куће.

Често се догађа, да се родитељи баве каквим важним послом, или не станују у месту где је школа; дакле морају поверити другима да пазе, да се њихова деца уче код куће, те с тога ваља трошити и на наставнике изван школе. Кад би новац потрошен на ову целъ био употребљен на боље уређење јавних школа, наставници би тада имали боље издржавање, деца би била срећнија, а родитељи много мирнији.

Умесно смештање деце на стан и храну, јесте за родитеље, који живе ван вароши, врло важан и често тежак задатак. Пошто се деца морају учити највише код куће, то ваља да се родитељи труде, да их сместе код таквих лица, која, или имају само посла са књигама, или која не имајући никаквог посла, могу жртвовати своје време водећи надзор над туђом децом. Таква су лица најчешће наставници јавних школа и нижег реда чиновници у дејствителној служби или пензији.

На децу јако утичу примери, као и све оно што их окружава. У младог ума, који посматра своје наставнике, који само читају и пишу, не може се изродити жеља за индустријски рад.

По навици дете ће се научити само да поштује умни рад; а до упечатка, који отуда изнесе, стојаће у главном правац његових потоњих тежња.

Управо родитељи не могу знати каква ће бити будућност њихове деце; па кад би је и знали у напред, они не могу раздвајати своју децу, смештајући свако код таквих лица, чији завод најбоље одговара бу-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

дућем животу њиовог детета. Међу тим, ма какав био тај завод, пример људи што самостално раде, благотворно ће упливисати на младе умове, и због тога најумесније је смештати младе људе на стан и храну, код уредних индустријалаца, трговаца и рукоделаца.

Кад млад човек загледа једном у дућан или у радионицу — а млади људи воле да гледају на оне који раде — одиста га одавде нико не отера да узме књигу; па још ако то буде дућан или радионица његових родитеља, они ће му још и допустити да им помогне, ма да би им он, у почетку и мало сметао у дневном раду.

Школски су задаци теретни за децу, особито за децу сиротних родитеља, који, много пута немају друге собе, често ни другог стола, на коме би могла мирно радити. У тесном стану, нема доста места за децу, којој је потребан покрет и онда кад се уче и с тога деца сиромашних родитеља проводе највише своје време на улици немајући никога, који би пазио над израдом њиових задатака. Гнушање, које се рађа код деце против школе, долази најпре од досаде, коју тамо осећају и мирно седећи и ћутећи кроз неколико сахатâ, а после и од страха да нису израдили задатке, или да нису научили лекције.

Школа је постала за децу, пре се може рећи као неко место суђења, него као место науке. Ко се од нас не сећа, кад бисмо после одмора, ишли често у школу као неки кривци са неким изванредним осећањем, и са плашљивим погледом? Нема ништа, што би могло више деморалисати младог, па и старијег човека као страх, који се често понавља. Ова плашња код њега уништава осећање личног достојанства; чини га испрва лажљивцем по потреби, а после по навици, па на послетку ласкавцем и човеком без грађанске смелости.

Нека број школских часова буде увећан, али деца нека не буду приморана седети више времена непокретно и ћутећи, а пошто изиђу из школе, нека буду исто тако слободна, као што је чиновник ван своје канцеларије, или као што је радник, ван своје радионице. Кад ученик не буде имао да код куће научи или изради какав задатак, кад се не буде плашио да ће га наставник случајно прозвати да лекцију говори, — онда ће он весело ићи у школу, јер неће имати ништа да себи пребацује, и неће наћи узрока, да се плаши од наставника.

Пошто ће научни рад бити ограничен школском зградом, то деца неће имати потребе да носе кући своје књиге, хартију, и т. д.

Потреба је овог непрестаног пренашања ових предмета престати. Књиге и хартија више се кваре премештањем него ли употребом за коју су намењене. Од сад ће оне остати на месту, као што

остаје мастило у неким школама. Родитељи у место да купују сваке године друге књиге и друге школске употребе плаћа ће школској управи за њихову употребу која ће одговарати за стање тих предмета; она ће се навикнути од младости, да поштују туђу имаовину, која им је само на привремену употребу предата. Уштеда — која би се могла реализовати на овај начин — постала би за школу извор довољног прихода за боље уређење школских зграда.

Ученици, који не би имали више задатака да уче код куће и да израђују, никад неће бити преко мере оптерећени школским радом, и ако се број школских часова увећа.

Осам сахати дневно, то је време, које нам се чини, да би било довољно за учење, као год и за школска вежбања. Ма какав био идући практичан живот онога, који се учи, он ваља да се још од првих година навикне да 8 часова дневно ради.

Добро употребљено време, брзо пролази у заводима, који су паметно руковођени као и у баштама за децу, поред школе уређеним, где мала деца проведу често цео дан са задовољством. У „Општим школама“ ученици би дужни били бавити се сваки дан, од 7½ ујутру, до 11½ часова, и од 1 до 5 часова по подне, изузимајући празнике и ферије; тако, да би број школских часова износио годишње 2000.

То је, време, које сваки радник мора да жртвује по дужности ма каквом раду, па био тај рад умни, био физички. Да не би рад од 8 часова био теретан за ученике, — ваља прво и прво школске зграде да буду простране и добро уређене и да предавања наука буду подељена на вежбања сваке врсте. Гимнастика, музика и цртање не захтевају великог умног напрезања, и јесу као одмор после рачуна, географије и т. д. Учење на памет, то је једна врста вежбања, којој телесни покрети и жагор никако не сметају.

Наше школе изишле су из манастира, и због тога највећа тишина служила је као правило тим школама. Код старих Грка мудраци су обучавали шетајући се са својим ученицима. Код Јевреја, као у опште код свију источних народа, деца уче на памет, понављајући у кору оне реченице, које је изговорио наставник. „Ларма као у јеврејској школи“ говори пословица, а ту ларму прати још карактеристички покрет тела. Ма где нашли какво добро, потрудимо се, да то присвојимо себи; овај телесни покрет не треба да прима на се неестетичну форму, — доста ће бити, кад ослободимо дете од његове непокретности у седењу, а оно ће бити у покрету на истом месту, како птица у кавезу. Што се тиче понављања гласног у опште је познато, до предмет који гласно понављамо, лакше запамтимо.

Код деце је изучавање на памет готово једна механичка радња, и због тога белџери (учитељи

код Јевреја) и хоће (учитељи код Арапа и Турака) имају право кад кажу деци, да понављају у школи сви на један мах оне речи, које најпре они сами изговоре јасно и јаким гласом. Деца воле викати, јер то развија органе за дисање, а за тим то је и за њихово здравље. У прва два или три разреда „Општих школа“ начин гласног понављања лекције коју хоћемо да деца науче на памет, може бити корисно употребљен. У вишим разредима тај начин може бити модификован.

Овде нам ваља казати неколико речи о собама за предавања и унутрашњем њином уређењу. Собе у којима ће бити дозвољен деци неки покрет, морају бити веће, него собе, где ученици седе на једном месту. У место неудесних клупа, предлагемо писаће столове, за сваку двојицу ученика што седе један до другог. Четири таква стола смештена један иза другог, са утврђеним за њима столицама, образују групу од осам ученика, код којих је на овај начин приступ непосредно отворен. У свакој групи од 8 ученика, наставник ће изабрати једног од бољих ученика, који ће читати у часовима учења на памет, полу-гласно неки задатак, и стараће се да обрати на то пажњу осталих 7 љака. Не ваља се плашити да ће се произвести каква забуна, кад се чита гласно, и кад се више група у исти мах разговарају. На друштвеним забавама говоре више пута у истој соби високим гласом и у један мах више лица и то свака група о каквом другом предмету, а то им опет не смета да се међу собом не споразумеју.

У основним и средњим школама ученици имају још два пут после подне слободно, осим недеље. Као изговор за ово редовно прекидање учења, јесте потреба одмора после тешког рада; али у самој ствари овај је одмор дат ученицима да израде и да науче код куће веће школске задатке. Нема сумње, да резултат ових одмора, није ништа друго, него занемарење школских дужности и вешто створена потреба овог периодичног пренебрегавања. Нема завода у свету у коме би се могао без казне давати тако чести одмор. Понављамо, да су млади људи дужни навикавати се још од малена на редован и обвезан рад од 8 часова дневно. Ученици, који су навикли се на одмор, даваће га себи доцније сами; у вишим ће школама периодично занемаривати науке, а радећи телесно, светковаће готово сваки понедеоник.

Ми хоћемо да оставимо младим људима ферије и празнике; шта више ферије могу бити и продужене, али одмор у обичним данима седмице, сматрамо, не само да није потребан, него да је и на штету. Недеље и празници нека буду за ученике као дани

одмора и увесељења, а не као прилика за непотребно пренебрегавање наложене им дужности.

Човек у младим годинама учи се и онда кад се забављач; истина он може онда научити и оно, што је зло, али наука, да би била корисна, не мора да буде досадна, или да мори. У доброј подели времена, школске науке могу бити тако распоређене, да сваки научни предмет, који наступа, може служити за пеки одмор после предмета, који му је предходно. На тај начин 8 часова могу бити пријатније и корисније употребљени, него по кад кад 6 или само 4 часа.

Надамо се, да ће се родитељи и деца лако сложити са вашим системом наука; теже ће пак пристати на ову систему наставници, због знатно увећаног школског времена.

У свакој се струци може радити дневно по 8 сахати. Истина ми смо се навикли, да сматрамо умни рад као тежи, него ручни, али то је без икаквог основа.

Предавачи и учитељи, који су плаћени за сваку лекцију, срећни су, кад могу наћи дневно да по 8 часова предају. И сами професори виших школа, који имају само по неколико часова недељно у школи за јавно предавање раде код куће по неколико часова дневно, да би спремили своја предавања.

Учитељски рад основних и средњих школа не тражи великог напрезања мисли и не може бити тежак.

Обучавање у школи мора бити за учитеље једино занимање; његова плата мора бити увећана у сразмери са његовим радом; тим пре, што у школама које предлагемо неће бити потребно да родитељи држе код куће каквог наставника, да им спрема децу за школске предмете.

Струка учитељска мора да искључи свако друго занимање. Онај, који хоће да буде учитељ само за комад хлеба, и да још може поред тога што друго радити—што му доноси корист—природно је, да ће тај наћи, да је 8 часова дневно у школи ствар немогућна.

Противници нове системе, рећи ће и то, да наставник осим школских часова, има друго занимање, које спада у његову школску дужност, а то је, спремање и оцењивање израђених задатака у школи и код куће.

На то можемо одговорити да ће бити придодат супленат наставнику сваког разреда, који ће му помагати при прегледању и оцењивању израђених задатака. У часовима одређеним за учење на памет супленат, овај будући колега наставников, може овог последњег заступати; али на сваки начин наставник мора присуствовати, ако не у самом разреду, а оно у соби, која је до тог разреда. Жагор деце која се уче, неће му сметати у његовом послу, као што не

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.NS

www.метаста.млинару, да мирно спава, ларма воденице или каквог млина.

Наставник и његов супленат, по свршетку школских часова треба да су исто тако слободни као и ученици, у чему је лако успети при добром распореду времена и паметном руковођењу школе.

Опште образовање нужно је у истом ступњу жењскињама, као и мушкарцима. У прва 4 разреда „Општих школа“ женска деца могу се обучавати заједно са мушком децом. Познато је да у Америци омладина једнога и другог пола, без икакве моралне штете учи једне исте науке, често заједно у истој школи. С оне стране Атланског океана људи су тога мњења, кад омладина једног и другог пола може заједно бити у цркви на служби божијој, онда та омладина може такође походити и школу заједно. У самој ствари моралност наравн не стоји тамо на нижем ступњу него у Европи. Ми смо против деобе мушке деце од женске, само у прва 4 разреда, то је до 11 год: живота. Заједничко васпитање до тог доба, не само да не приноси штете моралу, него шта више, може корисно упливсати на правственост деце, а особито мушке деце. Ове мешовите разреде могу само жене добро руководити. Мајке и старије сестре могу у реду држати немирну мушку децу, само непокварену, јер жена, коју је сама природа намењила за васпитавање деце, има више за то стрпљења, и више такта, него човек.

Тражимо за жене места у поштанским канцеларијама, телеграфима, штацијама гвозденог пута, а у основним школама где је место за жене, по природном закону, видимо људе с брадом и брковима, којих енергија може бити заиста боље употребљена на другом месту.

Не само у првим разредама за мушку децу, него и у вишим женским школама, видимо наставнике, у место учитељака. Потрудимо се најпре да уклонимо ово стање тако ненормално, а после ћемо моћи да размишљамо о другом занимању које одговара женама.

У виша 4 разреда „Општих школа“ предавање наука за ученице нека буде одвојено од предавања наука за ученике. Ма да образовање жена неће бити ниже од образовања људи, ипак оно мора да одговара задатку, који је намењен женама; па због тога у женским школама, ручни рад, мора да заузме неки извешан број часова, који су одређени за гимнастику и цртање. За скраћену науку права и финансије, моћи ће се додати нужно време за предавање тих наука, које свака жена мора познавати, чим се спрема да управља кућевним газдинством.

Мешовити разреди, као и разреди за девојке, сваки за себе, имаће једну наставницу, и по једну помоћницу, као што сваки мушки разред има свога наставника и помоћника.

Наставници, који предају један исти предмет у више разреда, често сматрају своју професију, готово као једну ствар споредну, а погланито се занимају научним истраживањем оног предмета, што они предају. Научна истраживања ваља оставити стручно ученим људима, о којима ћемо после говорити.

Наставници једног истог разреда, нису тако изложени искушењу научног истраживања. Сваком је од њих поверен по један разред, за који он одговара. Имајући посла једнако са ученицима, он ће моћи да се са сваким добро упозна, што ће много олакшати класификацију ученика.

Хијерархија међу наставницима може да постоји, и то само према њиховој плати; али сви су дужни да редом предају у сва 4 разреда, почињући од I-ог разреда. Да не би међу тим ученици остајали по 4 године под једним истим наставником, треба ће, да сваки учитељ предаје по две године у истом разреду.

Као узрок брига и гриже за родитеље, јесу још промоције — прелазак у старији разред Деца, која нису довољно напредовала у наукама, морају понављати друге године исти разред, по постојећим правилима. Непрекидним надзором и помоћу кућевног наставника, труде се родитељи, да деца њихова не занемаре школске дужности, па опет није могућно у томе свагда успети. По кад кад, до одказа промоције стоји ученику његова потоња судбина, и то га спречава у своме даљем раду, на штету човечанства. Међу тим многобројни примери уче нас, да су се често људи великог дара сматрали у школи, као ученици, који су мало обећавали за будућност.

Одказ промоције, то је ретко кад пробитачно средство, оно одузима ученику вољу за науком, потири поверење у самога себе, и штетно је за саму школу. Ученици, који понављају исти разред, обично се не одликују најбољим владањем. Познавајући место, а у неколико и предмете које понављају, у многим случајима не упливишу корисно на њихове саученике.

У школама које предлагемо, ученици не могу тако лако занемарити своје дужности. Сваки ће овде научити онолико, колико му дозвољавају његове природне способности, а под овим условима понављање би било у исто време безуспешно и неправедно.

Ученици ће бити класификовани при крају године, т. ј. добиће сведочење о успеху у наукама; али ма какав био овај успех, понављање се неће моћи одредити без дозволе родитеља. Задатак „Општих школа“ није тај, да спремају младе људе за извесне струке, него да им дају опште образовање. Ово образовање не може бити подједнако код свију ученика, што ће свршити ту школу, ма да слабији употребе и два пут више времена у школи. образовање мора

стојати и до самог дара, што је природа сваком од њих дала!

Науке, које буду предаване у „Општим школама“ од 8 разреда, нису тако тесно сvezане својом научном-поделом између себе, да ученици, који нису све научили, што је било предавано у нижим разредима, не би могли корисно слушати предавања у вишим разредима.

Систем који предлагемо, не искључује безусловно учење код куће, али то мора да стоји до воље родитеља, да ли ће слаати своју децу у школу,

или ће их са свим обучавати код куће. Испити морају бити строжији за ове ученике, који се спремају за школу; а у свима школским сведоџбама, мора да се забележи број часова, на којима је присуствовао ученик у јавној школи осим забележеног успеха у наукама.

Млад човек, који свршава „Општу школу“ у 15-ој години свога живота, за рана ће се моћи управљати у свету, и изабраће себи струку, која ће најбоље одговарати његовим способностима као и одношајима, у којима се налази.

(наставиће се)

НАРОД И ИСТОРИЈА

ОДЛОМАК ИЗ „КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ“

од

Ф. ХЕЛВАЛДА

(СВРШЕТАК)

ДЕЈСТВА ЕТНИЧКЕ РАЗНОЛИКОСТИ

Из досадањег види се, како је погрешно мњење оних, који мисле да могу рад и тежње народа објаснити религијом, законима, државним уређењем и томе подобно. Многи на прилику тврде, да је религија оставила у карактеру сваког народа неке извесне упечатке и да је делима његовим управљала. Но ово је погрешно из два узрока, прво, што је једна иста религија код различитих народа изазвала разна дејства, а друго, што је једна и иста религија код различитих народа примила на се различити облик. Утицај хришћанства на варварске народе северне Јевропе био је куд и камо већи, него ли на културне народе старог света; оне је прве облагородио, на против последњима је ускорио пропаст. Од карактера народнога поглавито зависи, како ће он појмити неку нову религију која се појављује у облику неке нове цивилизације и како ће је практички применити; ту не зависи само од семена које се сеје, него поглавито од земље, у коју се сеје. Карактер једне и исте религије мења се према томе какви су народи. Будизам у Хини веома се разликује од онога у Тибету и Индији; Католицизам је друкчији у Италији него ли у Немачкој, друкчији у

Француској него ли у Шпанији. На против код сродних народа развијају се скоро подједнаки религиозни правци и религиозне установе и ако су ти народи различитих религија, које се оснивају на битно различитим па често противним начелима. Религија дакле не одређује апсолутно карактер једног народа, него се на против она према назорима и урођеним склоностима (тежњама) народа мења и дотерује.

Тако исто бива и са законима и државним уређењима. Једни исти закони и државна уређења изазивају код једног народа благодетно дејство, на против другоме служе за кварење као н. пр. либералне установе код Англосаса и латинских народа.

Па и сами напред поменути спољни утицаји остају прости *утицаји*, они не *одређују* ништа. Постоји једна наука, која се у новије време почела све то већма да шири, по којој као да клима, земне особине и положај земљишта условљавају и одређују карактер, умешност и дела народна; но као што и горе опширније напоменусмо, ово је скроз и скроз погрешно, јер клима, земне особине и положај земљишта условљавају само *начин*, како ће се карактер народа *појављивати* (*испољавати*) и они му могу дати свој особити жиг; али

WWW.UNILIB.BE
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.mreza.com

не могу створити¹. Бродарство није карактер енглескога народа, него је само један облик, једна појава његовог предузимљивог духа која га карактерише. Кад би Енглези живели у унутрашњости какве земље, која нема мора ако себе, дакле удаљени од воде, онда би се тај њихов дух предузимљивости појавио на са свим други начин. Енглези и Американи су подједнако радни и предузимљиви и у јужној Америци и на острвима јужнога мора, а јужни Американи и они са јужних острва били би и у Америци и у Енглеској озаке исте лењштине као што су и сада. Ово се може потврдити небројним доказима из историје, где су разни народи један за другим живели у једној истој земљи, па су ипак на са свим различите начине окретали точак историје. Каква је огромна разлика између Египћана фараонових и Египћана мухамеданаца; старих Феничана и садањих становника Сирије; становника некадање Картагене и садањег Туниса. Опадање данашње Шпаније приписује се томе што је њена клима налик на тропску? А како је могла та иста Шпанија под Арављанима онако да цвета?

Па не само поједини народи, но и поједине индивидује разликују се у својим напорима, појмовима, душевном правцу, склоностима и делању. Многи су пређе мислили, да човек долази на свет као потпуна *tabula rasa* (празна даска на којој се може писати што се хоће) и да се васпитањем може од њега створити шта се хоће. Да је ово гледиште из темеља погрешно, није потребно овде да се тек доказује. Главна је ствар урођени карактер човеков, који се до душе може до извесног ступња ублажити и изменити, али који се ни чим не може изнова створити или са свим уништити. Па тако исто бива и са народима који нису ништа друго до колективне, велике индивидује. Добре и рђаве особине појединих народа одређују њихову духовну и материјалну радњу и условљавају виши или нижи ступањ у историји сваког појединог народа. И што су поједини велики људи извршили нешто велико и што су свој народ преобразили и друкчијим га начинили, то су они могли учинити само за то

што су имали добар, за образовање способан материјал.

Ако пређемо с поља природњака на поље културног историчара, то ћемо с пуно основа и права смети различите људске типове на земљи посматрати као нешто што а priori постоји. Нека је дакле душевна одареност изумрлог праоблика наше специје потпуно једнака била с осталима, ипак ми немамо узрока (основа) да проглашујемо једнакост првобитне интелектуалне способности код свију људских фела, а с тиме нећемо доћи у сукоб ни са искуством, као што долазе они, који тврде, да је „осредње“ дете Црнаца у стању као и „осредње“ дете Јевропљана да подједнако прима људско знање које већ постоји. На сваки начин, кад би се кроз више појасева људских медотички парили само интелегентни Црнци с интелегентним Црнцима и кад би се из њиховог потомства као оно у Витлејему уклањало све, што нема изгледа за поправку, онда би се морала средња мера интелегенције код црне расе подићи. Но с тим још није изнесен никакав доказ за једнакост раса. На против могла би се једним примером врло згодно доказати немогућност да ће се икада таква једнакост постићи. Истина је, да данас може и црна и бела раса — да узмемо две крајности — да заузму виши положај, но што су пре хиљаду година заузимале, но и данас као и пре хиљаду година постојаће грдна провала између културне висине Белих људи и Црнаца, провала, преко које би било изгледа да се може прећи само онда, кад би душевни ниво Црнаца порастао брже од нивоа Белих људи. А за ово не постоји ни најмањи доказ, на против пре је обратан случај, што се у осталом лако може појмити. Историја вели, да је скоро изван сваке сумње, да душевна моћ у беле расе расте у геометријској постућности, и ако ми то исто претпоставимо и за Црнце — што се у осталом за ниже расе никако не може узети — онда морамо под сутицањем срећних климатских и других околности признати првобитно већу обдареност (способност) белој раси него ли оној која ниже од ње стоји. Но да останемо у најужим границама и да узмемо, да је најобдаренија људска

¹ Земља и клима спречавају или ускоравају; али правац, одлучност, суштина зависи од природе самога човека (W. Pierson. *Aus Russlands Vergangenheit*)

раса, дакле као што је признато бела, умакла од нижих н. пр. бразилијанских Ботокудаца само за једну јединицу, па ћемо моћи ову поступност поставити :

Бела раса : 2 : 4 : 8 : 16 : 32 : 64

Ботокудци : 1 : 2 : 4 : 8 : 16 : 32

или

Бела раса : 3 : 6 : 12 : 24 : 48 : 96

Ботокудци : 2 : 4 : 8 : 16 : 32 : 64

Из овога се види, да ни под којим околностима нема изгледа, да ће се *та све већа провала* моћи икад попунити. На сваки начин, ово вреди за расе које се битно једна од друге разликују, а не и за расе које су само по култури различите. Неки народ који сад постоји и који је на ниском ступњу умнога развика може — Историја нас о томе довољно уверава — у току времена претећи други који народ који сада на већем ступњу од њега стоји, јер народи као *я* индивидује расту, опадају и пропадају. Полудивљим Германима стајала је у изгледу будућност остарелих Римљана ; но овде нису биле толике разлике, као горе, већ су Аријевци и једни и други : ту не владаше никаква разлика у раси. А да су икада збрисане разлике између беле средоземне и ма које друге, црне, жуте или црвене расе; да је провала између њих икада попуњена или премошћена, а да и не спомињемо да је икада последња прву претекла: о томе нам Историја не даје баш ни једног примера. На против из ње можемо сазнати да с просветним напретком све већа провала бива између белих народа средоземнога мора и између осталих раса. Има истина једно средство да се уближи или пресече ова грдна разлика између раса, а то је : *укрштање* ; но овде се скоро може рећи, да је помоћ гора од самога зла. Где се развијена раса укрштава са каквом ниском (неразвијеном), ту се до душе добија нешто што је у средини између њих ; но у колико је при том нижа раса ућарила, у толико је виша напреднија изгубила. Тиме се дакле дошло само до неке нивелације (изравнања), али никако није постигнута облагороженост људског рода, са којом се увек тежи да се ојача и узвиси у опште оно што као изврсно постоји. Само код народа и раса, који и иначе етнички на близу стоје, код којих

је дакле културни ступањ скоро један исти, може се рачунати да неће доћи до горњег резултата.

Природа је највећа аристократкиња, која сваку погрешку против чистоте крви немилостиво казни. Једнородно сме се само са једнородним везивати како код људи, тако и код народа а тако исто и код животиња и биља ; а спаривање неједнаких, разнородних створова са неједнаким неизбежно доноси наказе, што, на сваки начин, у нашем поимању овде, ваља само у преносном смислу разумети. До сада је оцењивање и подробно изучавање дејства огаких укрштања на културни развика на жалост скоро са свим из вида испуштано, и ако у томе баш лежи сакривен кључ за разумевање многих друштвених појава.

Задатак ових наших посматрана не може бити тај, да утврдимо неки етнолошки систем за различите расе људске, до којег до данас ни сами етнологи и антрополози нису могли доћи. Срећом културном историчару ни најмање не смета тај недостатак у класификацији, који тешко да ће се икада темељито одредити, да свој задатак врши. Он има пред собом само неколико извесних етничких група са оштрим обележјем, а о томе како оне једна сипрам друге стоје, нема више никакве сумње. На сваки начин врло је наопако и једнострано појимање, што се културна историја искључиво бави тако званим културним народима, а народе у природном стању са свим изоставља ; јер с једне стране можемо тек на народима у природном стању пронаћи праву меру за нашу сопствену величину развика, а с друге, сваки народ у природном стању па и онај најнижи достигао је неку релативну културну висину, јер узалуд ћемо данас по целом свету тражити савршено дивљег човека — тога наћи не можемо. Но како се ови народи нису мешали у огромни ток светских догађаја и културе, то је за нашу цел прилично свеједно, у каквом односу сродства стоје они један на сипрам другог. Исто тако мало нас се тиче питање, које с правом изазивље радозналост етнолога, у колико се могу садањи јевропски народи идентификовати с племенима из времена сеобе народа. Докле Историја може да завири у прошла времена, види се, да су индогермански народи они који потхрањују живак на огњишту напретка (културе), а према горњим раздозима и нема изгледа, да ће

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

која друга раса моћи одменити индогерманску расу у том потхрањивању. Према овоме излагање наших сопствених културних околности биће наш главни задатак. Но од наших посматрања не сме се измаћи ни оно што су друге расе учиниле и шта се још од њих може ишчекивати. Што већина наших културних историчара прате само ток духовног развитака нашега рода, тиме они откривају непотпуну слику људског облагорођења, које обухвата како душевну тако и материјалну културу. Тешкоћа је дакле у томе, што ваља бити подједнако правичан на спрам једног и другог.

КАКО ЈЕ ГЕОГРАФСКИ ИШЛА КУЛТУРА

Ко више нагиње оном кругу мисли, по коме се у радњи васелене, а тако исто и у радњи човечанства и у опште свуда види смотрена рука провиђења које све држи у реду, тај ће с правом тврдити, да је стари континент видљиво благословљен и да је одарен боље од других континената. Изгледа, као да је чврста маса просута на земљу у три како по спољашности тако и по простору потпуно различита облика. Од њих можемо без околишавања изоставити из посматрања Аустралију, и ако не постоји ни најмања сумња, да су она многобројна острва јужнога мора, од којих се нека постепено слежу,¹ најстарије место земнога облика. Човек, животиња и биље још су у тим местима онакви исти као што су били у она времена, када кенгур бејаше у моди.² Нешто мало, што се о малобројним прастановницима тога дела земље има рећи, изнећемо најбоље онда, кад будемо говорили о ступању Аустралије у колоток светског саобраћаја. Ради упоређивања, остаје нам још стари и нови свет. Физичка надмоћност старога света над новим, давно је доказана на најоштроумнији начин. Не гледећи на то, што је Нови Свет у пола мањи од Старога Света, у овога је несравњено више и бољих биљака, у којима има брашна, а исто тако има више и упитомљених домаћих и спрежних животиња. Не да се побити тај факт, да су животиње Старога Света надмашније и телом и јачином од њихових сродника у Новом Свету. У главном може се рећи, да је нови континент, који се опет може поделити у два јако различита

дела, угоднији по живот биља, а стари по живот животиња. Но свакако Стари је Свет богатији. У борби за опстанак налазе дакле и њихови становници у овим природним околностима боља оруђа, спретнија оруђа и богатија помоћна средства, да помоћу њиховом дођу до већег полета. Према томе само је природна последица и то, што су и душевне моћи с ове стране океана од постанка још надмашније биле од душевних моћи америчких становника. На другом једном месту ја ћу претрести, опширније него што је до сада чињено, домаћу културу старе Америке, која је доиста достигла велики ступањ, но на коју се културни историчари ни најмање не осврћу; па ћу показати, како је та култура од вајкада пошла другом етапом која ју је у истини и одвела до са свим другог оригиналног културног развитака.

Но дај да се ми забавимо с нашим старим континентом, па да брзим погледом пропратимо ток културе народа онако, како нам га је сачувало памћење, кад смо учили историју у млађим својим годинама. Ту ћемо пре свега имати да констатујемо, како је се сав културни развитак, о коме је овде реч, извршио на једном појасу земном, за који ћу ја, да не бих у сумњу пао, као да тврдичим, баш са свим издашно рећи да почиње на југу с обртним кругом рака, и да се свршава на северу са 60. ступњем ширине. Дакле позориште наше укупне културне историје лежи између поларне висине Штохолма и паралелног круга који иде преко Меке.³ Друго једно посматрање учи нас опет, да на истоку ваља тражити колевку целе културе. У најисточнијем крају, тамо, где тихи океан испира обале Старога Света, тињао је још у мрачној прошлости зрачак особите хинеске културе. Мало ближе к нама одваја се из светих језера Манасе и Равенхраде кроз Хималајске дивне теснаце моћни Ганг, а на његовим обалама може бити у исто време са Хинском почела је и аријска култура. Западно, на иранским висоравњима и у пограничним месопотамским дољама подигло се у једно исто време давно и давно царевине народа који писашу клинастим словима, као: вавилонска, асирска, миђанска, персијска, а

¹ Н. пр. Нова Каледонија. ² Peschel: Völkerkunde стр. 341—347.

³ Мека лежи од прилике 16 немачких миља јужније од обртног круга рака у 20,021' сев. шир.

ове распростраше изобиље своје цивилизације далеко у данашњу варварством поплављену Малу Азију. На сиријској обали, коју вали средоземнога мора заплускују, живели су од старина трговачким духом запојени Израилђани (Јевреји) и Финичани, а даље на југу у земљама афричкога Нила цветала је најстарија култура, од које су нам вередостојни трагови остали. Тек доцније задобија она земљишта и преко мора у јевропској земљи где расте лаворика—у Јелади,—а за тим и у дивним пољима Италије, изнад којих се готово вечито надноси чисто плаветнило небескога свода. Рим је у старо доба, може се рећи, био последња тачка целог културног развитака. Што је се као оригинална култура налазило западно од Италије, једва се може овде у обзир узети.

Полет мисли, који нас је пратио од обала Хоангоа до Тибра, показао нам је у исто време ток културе у старо доба. С једним јединим изузетком Египта, кога према данашњем нашем знању нико није надмашио у старини културе, култура чудноватом правилношћу иде заједно са сунцем од истока на запад¹. И при том се може опазити лепо њена особита наклоност према земљама испод тропског појаса; она нигде није прешла 40-ти ступањ северне ширине, и само доцне — у последње време — дође и у Рим, који лежи на 42° с. ш. Тек у периоди средњег века крчила је она полако пут најпре на запад а за тим поступно и на север. Ту дођоше на ред Шпанија, Француска, Енглеска, и Немачка.

Непрекидни покрет од истока на запад изазвао је код утопистичких фанатика мисао о неком општем коловрату културе на земљи. Они видеше, како она прелази преко океана у Америку, те да се одатле преко Аустралије као преко моста враћа у своја стара праседишта, одакле ће ваљда из нова отпочети свој коловрат. Они спазисе, како ће Јевропа, данашње седиште цивилизације, онда поново потонути у полуварварско стање; на против на обалама Мисисипи ново неко поколење диктира ће законе културе. Шта је пак у ствари са целим

тим жалосним изгледом Јевропиним, казује нам најпростије посматрање, а то је, да је у културном току у последње време наступио *обрт*, који се врло радо превећа. Култура је на обалама атланског океана стала, а одатле је ударила натраг, и почела је бити наклоњена нарочито северним земљама. Као год што се у старо доба границе њене свршаваху са 40-тим ступњем ширине к северу, исто се тако може данас рећи, да се с истим ступњем ширине те границе свршавају на југу. Она је Шпанији још пре више стотина година окренула леђа; Енглеска и Француска претрпеле су у најновије доба у *једноме* правцу бар пораз, који њихов културни положај потреса; на против Немачка је се подигла до чудновате величине. Северне царевине чувају културно благо, које су издавна задобиле а на истоку најпосле седе народи, који никад жудније до сад нису изгледали да предузму културно наследство својих западних суседа, а оно, што су већ примили, да носе дубоко у Азију на обале Океуса и Хималаја, дакле у она места где су народи у старо доба становали и где ми с чуђењем посматрамо њихове гигантске споменике. Ми видимо дакле, како се у староме свету коловрат културног напретка сам свршава, а не морамо страховати да ће нас епигонци с оне стране океана претећи. Ја ћу у своје време показати, како се колонизација Америке бољом расом, а нарочито Англасима, не може никако узети као продужење јевропскога покрета културе, јер новорођени американски елемент, подмладак на туђем земљишту, наилази у непроменљивим природним околностима на такве препреке, које није у стању да уклони, и ако старо биље (суплеменике) домаћег становништва силом својом надмашује. С овим се не изриче никако као да нема будућности американска бела раса; овде се не каже ништа друго до то, да њихова култура мора остати ограничена и на континенту који су они за нову отаџбину изабрали. Да ће она премашити ван тих граница, не може ни говора бити. То исто вреди и о јевропским колонијама у Аустралији, које се тако нагло раз-

¹ Но с овим се никако не тврди да је између различитих културних седишта постојала вечито нека културна веза, онако исто, као што је се могао у појединим случајевима и на ограниченим просторима наћи са свим другм ток културе, н. пр. у Ерану, где се, као што научњак проф. Dr. Fr. Müller износи, напредак културе од запада на исток може са свим тачно пратити (Navarra-Reise. Ethnologie, у уводу).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

више: У Америци је фини посматрач у стању и данас да изнађе, како је културни развитак отпочео на особити начин обртати се, а тај обрт без сумње у будућности даље ће се усавршавати. Једном речју, култура Америке вечито ће остати америчка, а култура Јевропе јевропска. А с овим се може макар и у најжешћем противусловљу са заступницима космополитског културног развитка, изрећи чврсто уверење, да је развијање културе збијено у велике масе земаља. И као год што је живот биља и животиња на разним континентима различит и на свакоме прособит, исто је тако и живот кул-

туре. Море исто тако раздваја као год што и спаја, и као год што и оно извесним клицама ставља неодољиве границе до којих се могу ширити, исто тако чини и са тежњом културе за ширењем. Култура може у границама природом одређеним који пут и завршити свој особити ток, но културни историчар ће се уверити да је много боље говорити о *културама*, но о некој култури у опште, која се не да одредити, но под којом се ипак не може разумети ништа друго но просвета, облагорођивање.

Ж. С. ЈАУШАНОВИЋ.

НОВЕ ПРОСВЕТНЕ РЕФОРМЕ У ФРАНЦУСКОЈ

Преображај Врховног просветног савета и Академичких (околујних) савета. — Уређење женских гимназија. — Извештај о успесима просвете у Француској за последњих четрдесет година. — Извештај скуитинске комисије о једном предлогу за уређење основне наставе.

I.

Реформе, које је у Француској предузело садашње министарство народне просвете, тичу се не само промене у систему и духу предавања у школама и просветним заводима, него захватају и у саму управну организацију просвете француске. У ред последњих рефорама припада реформа *Врховног просветног савета* (Conseil superieur de l'instruction publique) и реформа *Околујних просветних савета* (Conseils academiques). Све се те реформе предузимљу прилично из основа; у њих је удахнут јасно одређен политички карактер, и по томе, као што је наравно, изазивљу много незадовољства међу присталицама пређашњег система јавне наставе, који је постао при другим политичким приликама у Француској.

Реформа Врховног просветног савета полазна је тачка свију рефорама из круга јавне наставе, које су у последње време предузимане.

Још од год. 1808 налази се у Француској уз министарство просвете и Врховни савет, који је много пута из основа прекрајан. Највеће су измене у њему чињене у години 1850 и 1873. Задатак је тога Врховног савета, да даје правац народној образованости у најширем смислу те речи. Он је разматрао програме разних школских предмета и послова, издавао је одлуке о отварању приватних школа и судио је у разним сукобима међу особљем разних наставних завода. Састав тога Врховног савета био је до сад врло разнолик. Чланови су му били: иза-

сланици војнога и поморског министарства, чланови државног савета, касационог суда, владике и свештеници трију цркава, али се у њему находило врло мало лица потпуно стручних у педагогијским и просветним питањима.

Нови Врховни савет, по садашњем закону, основан је на другим начелима. Предлог новог закона, у жељи да означи шта је задатак Врховног савета народне просвете, бавио се решењем веома знатнога питања, питања о томе: ко у друштву има право да васпитава децу? Признајући то право родитељима, предлог у осталом тврди, да то право родитељско има своје границе, и да је држава дужна умешати се у одношаје измеђ' родитеља и деце. Као год што држава, чувајући интересе будућих грађана, узима на се да одреди време и трајање фабричнога рада, на који могу бити употребљена деца; као год што држава има право да се умеша у случајима кад родитељи живот и здравље своје деце излажу опасности рђавим понашањем према њима или мучењем, — тако је исто, и потпуно тако, држава власна да тражи од родитеља, да својој деци извесно васпитање даду. Држава је у интересу самога друштва дужна тражити обавезну наставу деце. То није пасртање на родитељску слободу; тим се само доказује, да држава, као друштвени орган, има обавезе, које су у неку руку више од дужности родитељских. Држава је дужна бринути се да сваки члан друштва буде васпитан, како би се тако у већој мери могао користити својим природним моћима, а то за то, што је у томе успех и благостање друштва. Тражња обавезне наставе у Француској условљена је још и овим околностима. Читава управа земаљска зависи од општега гласања, и за то је тамо од преке потребе, да сваки

грађанин научи читати и писати, и да уме сам собом ухватити рачун о политичком кретању отаџаства.

Али како је само мали број родитеља у стању да децу учи код куће, а већина је принуђена да их шаље у јавне или приватне школе, то држава, остављајући родитељима пуно право у избору школа за децу, не може равнодушно гледати на саме школе и на оно што се у њима предаје. И најодсуднији браниоци слободе васпитања признају држави право надзора над свима школама. То се сматра не само као државно право, него и као државна дужност, за то што после родитеља право васпитања припада пре икога друштву, а држава је представник друштвених интереса.

У послу народне наставе главна улога припада држави; државна су права ту већа него ли права појединих грађана и корпорација. Држава је дужна имати своје школе, које треба да служе као углед и образац школама приватним.

Сагласно с овим начелима састав ће Врховног савета бити са свим други. Он ће бити састављен нарочито из људи који припадају наставничкој класи, то јест из професора вишега и нижега реда. Главна пак намера овога закона јесте да узбије и уништи утицај свештенства на световне школе француске, који је још од средњих векова врло силан.

Врховни просветни савет биће по новом закону овако састављен. Чланови су му: министар народне просвете као председник; пет чланова француске академије наука, изабраних самом академијом, по један из свакога од пет одељака њезиних; девет чланова које поставља Председник републике изабравши их између садашњих или пређашњих надзорника школских и академијских ректора (у исто време надзорника наставних округа који су у Француској око академија заокружени); један професор музеја јестаственичког; један професор католичког и један протестантског богословског факултета по избору њиховога друштва; по два професора из сваког факултета (великих стручних школа у Француској) по избору њиховога друштва; један професор фармацевтичке више школе, по избору; по један члан из политехничке и учитељске школе, из школе лених уметности, источних језика, старинарске школе, агрономског института и централне техничке школе, све по избору; осам професора из средњих школа; два члана из општинских средњих школа; шест чланова из основних школа; четири члана из приватних школа, по постављењу Председника републике а на предлог министра народне просвете. По новоме закону Врховни просветни савет има свега 58 чланова, и из њих само

13 поставља врховна власт, а све астале бирају дотични наставни заводи.

Кад је предлог овога закона дошао у Сенат, изазвао је веома живу, у осталом врло интересну препирку.

Против начела, на којима је основан нови Врховни просветни савет, а и против садашњег његова састава, силно су устајали сенатори: војвода Брољи, Валон, Лабулеј, Шенелон, Боше и Жил Симон. Сви су они бранили стари закон Врховног просветног савета, у ком су били заступљени виши редови народа, у ком је тако рећи више било неко просветно заступништво целе земље, него што је био прост педагошко-наставнички савет уз министра. Они су доказивали, да држава нема никаквог нарочитог права у васпитању, да је слобода наставе једна између слобода грађанских и да као така стаје у један ред са слободом религије, слободом мишљења, слободом штампе, а држави да само припада дужност да та права чува и поштује. Лабулеј се упуштао у историчко разматрање питања, па је доказивао, како се још од времена француске револуције увек признавало да је слобода наставе грађанско право, кад би год дошло на ред да се у законодавном телу подигне питање о слободи наставе, и да се слобода наставе само за то не налази међу *човечанским правима* објављеним од револуције, што је она природна последица слободе религије и слободе мишљења.

Противници новог закона о Врховном просветном савету признају држави право надзора над приватним школама; признају јој право да те школе затвори, ако би васпитање у њима било противно наравствености и народним интересима; али они не желе никако да се сва слобода наставе преда искључно у владине руке, и да једино влада даје правац народноме васпитању, а то ће, како се њима чини, по новом закону о Врховном просветном савету неизбежно наступити по томе, што се већина лица, која по новом закону улазе у састав Врховног просветног савета, налазе у већој или мањој зависности од министра просвете, који у Врховном просветном савету и председава.

Министар просвете Жил Фери доказивао је, да је поглавити задатак Врховног просветног савета да прегледа програме, наставне методе итд., па отуд и долази, да такоме телу најбољи чланови могу бити само она лица, која су у просветним питањима стручна. На томе је основу нови предлог закона искључио из Врховног просветног савета представнике војске и флоте, чланове суда, владике итд.

Али је баш искључење тих чланова изазвало дугачку препирку у Сенату. Браниоци су старог закона доказивали, да Врховни просветни савет неће

имати пређашњег угледа, кад се из њега искључе поменута лица, да ће изгубити свој независни и ауторитетни карактер, и да у напредак неће моћи бити моћна заштита слободи наставе.

Као што је познато, у Француској осим државних виших и нижих школа имају још и школе, које католичко свештенство о свом трошку издржава. Ма да се и те школе зову *слободне школе*, опет се настава у њима води у клерикалном (а то ће рећи у назадном) духу. Као што се може видети из мало пре наведенога списка чланова, у нови ће Врховни просветни савет ући само *четири представника* приватних школа или тако зване слободне наставе (*enseignement libre*) па ће и њих министар просвете *остављати*. Тога ради браниоци слободне наставе налазе, да нови закон непотпуно штити интересе приватних школа (којих у Француској није мало), пошто огромна већина чланова Врховнога просветнога савета припада универзитету (т. ј. државним школама).¹

Одговарјући у сенату на све приговоре новоме закону, министар просвете Жил Фери доказивао је, да нови Врховни просветни савет, у који ће ући изасланици свију просветних завода, неће бити без свога ауторитета; а што се тиче приговора, учињених о независности просветних радника, напоменуо је, како је после наполеоновског удара 43 професора водело оставити катедру него ли се заклети наметнику цару, те зато нема основа бојазни, да професори у Врховном просветном савету неће показати довољно самосталности.

Што се тиче искључења владика из Врховнога просветног савета, Жил Фери је говорио: да се владике не баве васпитањем, те по томе да не могу бити стручне судије у наставним питањима. Што се пак тиче мишљења, да су владике представници слободне наставе, то је Жил Фери обратио пажњу Сенату, да они године 1850 нису уведени у Врховни просветни савет у интересу слободне наставе, него с намером чисто политичком, т. ј. с намером, да мотре на универзитетско предавање и да заступају своје доктрине. Искључавање владика из Врховнога просветног савета не треба схватати као искључавање религије из школа, као што би хтели противници предлога, него се то искључавање чини само за то, да се *свештенство као сталез* не меша ни у политику ни у питања народне наставе, већ да своју радљивост ограничи само на цркву. Осим тога, много се којешта изменило од 1850, када је свештенство уведено у Врховни

просветни савет. Данас је свештенство слободу наставе, која је једна од грађанских слобода, преобразило у своје искључиво право. Осим тога владике у својим посланицама војују непрестано не само против садашње системе народне наставе, него и против садашњег политичког и државног уређења Француске. И с намером да би се избегли сви сукоби и трења у Врховном просветном савету, телу чисто световном и за световне послове установљеном, Жил Фери је настојавао да се владике из Врховнога просветног савета искључе, у чему је, најпоследње, и код Сената успео. Искључење свештенства из Врховнога просветног савета једна је од најзнатнијих рефорама што их је извршила садашња влада француска.

Врховни просветни савет имаће, дакле, 58 чланова. Он ће се обично састајати два пут преко годичне, али ће се моћи, на предлог министра просвете, и ванредно састајати. *Петнаест* чланова Врховнога просветног савета чине сталну *комисију*. У тој комисији *деветорица* су између оних што их поставља председник републике указом, а осталих шест поставља сам министар између изабраних чланова.

Осим прегледања и решавања разних наставних питања, Врховни просветни савет имаће задатак да расправља разне личне сукобе наставничкога особља. Одлуке Врховнога просветног савета постају већином гласова осим случаја отпуштања из службе, искључења ученика из школе и затварања приватних школа, у којима одлука мора бити изречена са две трећине гласова. *Стална комисија* има управо задатак, да приправља послове Врховном просветном савету. Она израђује правила програме, дисциплинарна правила, за школе, прегледа школске књиге, књиге за читање и т. д. Ако се у ком факултету отвора слободна катедра, стална комисија упоредо с тим факултетом у којем се катедра отвара, има право именовати своја два кандидата.

Осим Врховнога просветног савета (*Conseil supérieur*) уређује се још 17 *Академијских савета* по наставним окрузима. Они ће имати своје седиште у оном месту у ком је средиште дотичнога наставног округа или Академије. *Академијски савет* чине: ректор и инспектор академије, декани факултета, професори виши и нижи и по два члана из обласних и општинских савета. Послови су Академијског савета више специјални. Он прегледа буџет, администра-

¹ Под *универзитетом* не разумева се Француској то што у осталим земљама. У Француској су све школе сконцентроване у један *универзитет*. Универзитет има право да даје научне чинове, да врши врховну наставу и да управља осталим школама. По томе су све школе у Француској потчињене *универзитету париском*, а универзитет париски, под којим су *академије* у окрузима, није управо ништа друго него највиша управа школска. Под *академијама* су у унутрашњости разни *факултети*, гимназије, приватне и основне школе.

Универзитетска Библиотека
 www.ubt.rs
 тивну радњу гимназија и осталих просветних завода, саставља сваке године извештаје о успеху у тим заводима. Академијски се савети састају само два пут преко године, и чланови њихови као и чланови Врховнога просветног савета именују се на две године. Против сваке одлуке Академијскога савета може се за 15 дана дићи жалба код Врховног просветног савета; тако да је главна управа потпуно у рукама Врховног просветног савета, те он и стална комисија његова дају правац народној настави.

II

У том истом духу, да се т. ј. узбије и уништи утицај свештенства на световне школе, састављен је *предлог о установљењу женских гимназија*, који је у Француској с узбуђеним интересовањем прихваћен. Као што је познато, француска се влада до сад није ви мало бринула о установљавању *средњих школа* за девојчице, оставивши ту бригу приватној иницијативи. Родитељи су били принуђени да своју женску децу дају у пансионе духовничких конгрегација или приватних људи. Научни део је у тим заводима стајао врло ниско, те није чудо што су из тих школа и најдаровитије девојчице излазиле са врло оскудним знањима. Јоште г. Дири, министар просвете за Наполеона III, старао се да ово жалосно васпитање женске омладине окрене на боље. Његовим су старањем у разним варошима по Француској уређени били *течаји за женску децу*, у којима су предавали факултетски (с великих школа) и гимназијски професори. Тој наредби одмах је свештенство страшну опозицију подигло. Од тих течаја дотрајало је до сад само пет; остали су сви позатварани. Тога ради јавила се мисао да се оснују *средње школе за женску омладину* управо *женске гимназије*¹, у којима би предаваче само министарство постављало. У свакој такој женској гимназији биће стипендија (благочејања), које ће се путем стечаја делити међу ученицама. Општине ће ову установу потпомоћи својом материјалном потпором. Наставни предмети ових нових женских гимназија одређени су овако: 1. Наравствена настава (Enseignement moral); 2, Француски језик и један од нових језика; 3, Стара и нова књижевност; 4, Географија; 5, Историја француска и кратка општа историја; 6, Математика, Физика и Јестаственица; 7, Хигијена; 8, Домаће газдинство и ручни рад; 9, Појмови о општем праву; 10, Цртање и моделовање; 11, Музика; 12, Гимна-

стика. Закон божји предаваће ученицама свештеници разних вера, по жељи родитеља.

И кад је овај закон у скупштини претресан, на њ се дигло жестоки нападаји од стране клерикалаца, за то шт. ће ове новоуређене световне женске школе досадашњим духовничким школама велику и моћну конкуренцију чинити. Али известиоцу није било тешко доказати, да тим законом Француска само следи примеру свију осталих јевропских држава. Даље је било поведено и интересно питање о интернату. Извештај одбора скупштинског тражио је интернате, да би се девојчицама из села или варошица (у којима се не могу подићи женске гимназије) дала прилика вишега образовања. Министар се није с тим сложио, рекавши да у садашњем стању Француска не би била у стању поднети расходе који су потребни за интернате. Интернатима се жестоко противио пређашњи министар просвете г. Барду и с педагошкога и с наравственог гледишта. Он је доказивао, да су интернати са свим противни нарави француској, да је интернате за мушку децу Наполеон I увео с нарочитом намером, да од Француза начини војнички народ, али је и он признавао потребу, *да се поред женских гимназија заведу пансиони за ученице са стране, и то државним старањем*. На прослетку је скупштина одлучила да се женске гимназије с интернатом могу отворити само на нарочито поискавање обласних и општинских савета. Колико је овим завођењем женских гимназија погођена потреба народна, познаје се по томе, *што је по простоме министарском распису образовано прошле зиме око 300 женских гимназија у 48 различних вароши у Француској*.

III.

Недавно је министарство просвете пустило у свет статистички извештај о успесима основне наставе у Француској за последњи 40 година. Поређење општих бројева ученика у основним школама, како у државним тако и у приватним, са бројем насељења у 1837 и 1877 години показује, да је на 10.000 становника у 1837 ишло 752, а у 1877—1281 ученик у школу. Општи број школа умножио се у том времену са 36%; државних школа има у том прилику 75%. Број женских школа удвојно се за то време. У години 1837 било је у Француској 5667 општина, у којима није било ни једне школе, у 1877 тај је број спао на 312, а у 1879 на 298.

¹ У «Летопису Матице Српске» за 1874, књ. 116 има на стр. 116—148 с француског преведен чланак Стеве В. Поповића «Девојачко васпитање и женске гимназије у Русији». Чланак је писао Алфред Рамбо, онда професор факултета у Нанси, и штампан је у *Revue des deux mondes*. Кад је Жил Ферри постао министар просвете у Француској, он је Алфреда Рамбо одмах поставио за начелника министарства.

Између 100 регрута било је 1827 њих 42 који су знали читати и писати; а сад их је таквих већ 85. Између 100 лица, која су ступада у брак, било је 1820 само 34 која су могла потписати своје име; а данас их је таквих већ 70%.

Још су знаменитији успеси, који су у народном образовању извршени за последњих шест година. У години 1872 бројало се у Француској 70.179 народних школа са 4.722.754 ученика; а у години 1878 било је 73.410 школа са 4.980.650 ученика. Тако се, дакле, само за шест година, број народних школа умножио са 3000, а број ученика са 260.000.

Исто тако су силно порасла и средства, која држава даје на народне школе. У години 1871 издато је на народне школе 8.620.000 динара, а у 1880 већ је та цифра износила 20.000.000 динара.

IV.

У почетку прошле године у народној је скупштини изабрана комисија да размотри *предлог посланика Бароде о новим законима о основној настави*. Та комисија је израдила предлог који је Пол Бер изложио у особитом спису. Желећи пак да и публику упозна с мотивима тога законског предлога о народној настави Пол Бер је издао тај спис у особитој књизи. У тој књизи изложена је сва реформа народне просвете, која треба да се изврши са свим из темеља, на начелима са свим новим, која одговарају садашњем стању народа француског.

Основна начела новог предлога о основној настави гласе, да та настава ваља да буде *обавезна, бесплатна и световна*.

Предлог у почетку разматра све мотиве, по којима држава има право да тражи од родитеља обавезну наставу деце. Данас има у Француској више од 600.000 деце у узрасту између 6 и 13 година, која ни у какву школу не иду и не добијају никаквог образовања. У свима образованим земљама, осим Белгије и Русије, уведена је обавезна настава. Изискивање обавезне наставе није насртај на грађанску слободу, јер су обавезну наставу увеле земље као што су Енглеска и Америка, које су у чувању личне слободе осетљивије него ико.

Противници обавезне наставе често говоре, да је она насртај на слободу родитељску. Шта ли значи — пита Пол Бер — слобода да се може своје дете оставити у незнању, да се може осудити на најнижи ступањ у борби за опстанак, да се може предати несрећи, па може бити, и ненаравности? Ако родитељи имају права, не мања се права морају признати и деци, а држава је дужна да заклони и сачува слаба и нејака, мешајући се у заштиту његову против пренебрежења родитељског исто онако и по

истом оном праву, по коме се меша, ако родитељи нечовечно и сурово са својом децом поступају. Прилично су ретки случаји, у којима родитељи не могу своју децу слати у школу за то што им у пословима помажу, и закон зна за те случаје искључења. Али ако отац може, па ипак не шаље своје деце у школу, то је он крив као грађанин, крив као отац породице и за то треба да га гони закон. На том се оснива право, које треба да има држава наспрам родитеља. Обавеза наставе није обавеза школе. Родитељима се оставља слобода да своју децу пошљу или у школе државне или у школе приватне, или на послетку, да их васпитају код кућа. По томе права родитељска слобода није у томе, да могу не послушати обавезу, него да могу слободно изабрати средства за њено извршење.

За непосредну последњу обавезне наставе предлог сматра бесплатну наставу. Већина родитеља није у стању да децу васпитава код своје куће или да најима домаће учитеље, по томе је припућена да их шаље у јавне школе; али ако се и ту за наставу мора плаћати, онда држава не сме на њих наваљивати ни нагонити их. За све сиромаше о овоме нема сумње. Још би се могло и говорити о људима иоле могућним; али ко ће пресећи у многим случајима врло танку разлику између веће и мање мере могућности? Ко ће да подиже истрагу о имовној могућности и немогућности у ситницама онда кад човек доводи дете у школу, и кад тиме једну своју природну дужност врши? На послетку би то могло дати повода к лажним изјавама, к достављању изнуђених сведочанстава о сиротном стању, итд. Осим свега још би се ова разлика пренела и у школу, те би се и ученици поделили на имућне и неимућне, а то се мало слаже — вели се у пројекту — с основним демократским начелом у Француској. У школама, које у Француској држи католичко свештенство, та се деоба имућних и неимућних већ дотле тера, да се деца која плаћају и која сиротиње ради уче бесплатно, размештају у разне класе, или се у једној истој класи решетком преграђују. За то се и вели у предлогу, да у сваком случају, где се истиче право и обавеза, не ваља с правом и обавезом мешати и добротворство, и то добротворство у неку руку изнуђено.

Што се тиче бесплатне наставе, о њој обично говоре, да је за то што је бесплатна, мало цене и родитељи и деца. Ко имућна оца опрашта школарине за децу његову, тај га чини неосетљивим за његову родитељску дужност; у деци пак убија осећање дечијега признања. На то Пол Бер приговара, да тај прекор не може бити по правди учињен предлогу,

јер се њиме родитељи под законитом одговорношћу притежу на обавезну наставу.

Друга је непосредна последица обавезне наставе световни карактер школе. Ма да се обавезна настава и разликује од обавезне школе, опет за то пошто је већина родитеља присиљена да се служи јавним школама, те јавне школе не само што треба да су уређене тако учесто и с толико места, да свако дете може у њих бити смештено; не само што треба да су бесплатне, него треба и да су уређене тако, да се у њима ништа силом не предаје, што би се могло сматрати као насртање на слободу савести дечијих родитеља. По томе Пол Бер мисли, да се из програма мора изоставити религиозна настава, и да се може допустити само онда, кад на то родитељи нарочито пристану. Ако ли религиозна настава мора бити обавезни предмет у школи, онда је зарад ауторитетне знатности тога предмета неопходно уредити у сваком селу особиту школу за сваку религију, која је допуштена у држави, а онде се налази. На послетку писац предлога сматра да је врло корисно, да је по готову неопходно, да се деца јеврејска, католичка, протестантска налазе на једној школској клупи, да се тако из малена уче једно друго ценити и поштовати и за то и треба да у школски заједнички наставни програм никако не улазе питања која их разједињују. То искључење религије из општих заједничких програма Пол Бер сматра као неопходну последицу слободе савести.

За тим Пол Бер разматра питање: може ли се религиозна настава уврстити у програм као необавезни предмет, па изјављује да је и томе противан. Учитељ јавне школе ваља да је световни човек, а по томе он не може бити компетентан у религиозним питањима и догматима. У опште, ако религији учи световни учитељ, лако може изаћи нетачности и јеретиштва, па за то је против тога и католичко свештенство. Задатак је световнога учитеља са свим други. Он ваља да излаже наравствене и научне истине. Он их објашњава, доказује; а међу тим оно што се разуме под религиозним истинама, прима се просто вером. За то и има само једна наука, а много религија. И за то, ако предавање религије треба да уђе у школски програм, онда треба да га врше свештеници различних религија, који су дужни да у особите одређене часове у школу долазе. У кратку, предлог признаје да учитељу припада област разума, а свештенику област вере, и по томе сматра за неопходно, да се сваколика религиозна настава преда у руке свештества. За то основна школа ваља да буде — вели се у предлогу — световном не само по предметима који се у њој предају него и по наставничком особљу. На примедбу, да ће школа, из

које ће се искључити религија, постати атеистичком, Пол Бер одговара, да ће се распоред часова увек морати тако удесити, да остане слободнога времена за цркву, где се деца могу, по жељи родитеља, и религији обучавати.

По садашњим просветним законима у Француској, учитељ световњак ваља да и религију у основној школи предаје. С тога да би добио исправу на учитељство, он је дужан не само положити испит из свештене историје и из догмата, него је дужан да испитаче потпуно убеди, да он религију зна, да он не само влада речима из катихизиса, него да је и његов дух усисао. Од њега се — како Пол Бер напомиње — тражи обавезна вера. Новим се предлогом тај закон укида; нови предлог поставља, да учитељ основне школе не може и не треба да се бави религиозном наставом, већ да је то посао свештенички.

Још се предлог бави питањем: може ли се свештенству оставити право да даје наставу из свију предмета основне школе? Ево шта се у предлогу наводи против учитеља из католичкога свештенства. Показује се, да се у школама где су учитељи католички попови слабије предају сви предмети, а особито они *у којима се мање памти а више мисли*. Учитељи попови мало се брину о томе да у предавању уведу што ново, да у чем год измене саму методу предавања. Осим тога ваља имати на уму, да је школа дужна не само да децу читању писању и рачунању обучи, него да она ваља и да их приправи за породични и друштвени живот и рад. Пол Бер пита, како могу то да изврше лица, која (као што су католички попови) ни сама не знају ни радости ни тегобе породичнога живота, ни дужности ни потребе друштвеног, која проповедају да је живљење у браку неко ниже (више грешно) стање, и која без престанка устају против свакога материјалнога и умственога напретка? Како могу католички попови као учитељи говорити деци о отачаству, када су сами дужни слепо се покоравати власти која је изван отачаства?

Приватним школама допушта се да у своје програме уводе и обавезну религиозну наставу и да и саму управу школску, па и наставу могу поверавати духовним лицима, искључујући, наравно, само она религиозна друштва, која нису од стране државе призната.

Таким начином предлог признаје као неопходност обавезну основну наставу, а као непосредну последицу таке наставе признаје да настава ваља да буде *бесплатна за све* и да ваља да буде *световна* како по предметима тако и по наставничком особљу.

Основне школе предлог дели на три категорије. Тако су школе подељене и сад, али се у предлогу

уводе неке измене у распореду послова који се врше у њима.

Основне школе се деле на, 1, *чуваонице* или *школе за ситну децу* (salles d'asile) и 2: на *праве основне школе* (écoles primaires proprement dites). И предлог задржава ту деобу само што за *salles d'asile* предлаже име *écoles enfantines* — *дечије школе*, наглашећи да је тако zgodније. У ту дечију школу (школу за ситну децу) примају се деца од 2 до 7 година. У њој су ови наставни предмети: 1. настава морална (instruction morale); 2. читање и писање слова и бројева; 3. очигледна настава; 4. елементи певања и гимнастика.

У *праве основне школе* иду деца од 6 до 13 година. У њој су ови наставни предмети: 1. грађанска и морална настава (instruction morale et civique); 2. читање и писање; 3. француски језик и писмени састави; 4. географија, особито француска; 5. историја особито француска; 6. неки општи појмови о праву и народној економији; 7. основи јестаственице, природних и математичких наука, и примена њихова у земљоделству, хигијени, радности; за тим ручни радови и употреба алата из главних заната; 8. цртање, моделовање и музика; 9. гимнастика 10. војничка вежбања за мушкарце, а ручни послови за девојчице.

Сви су ти предмети обавезни, а само се у школама неколико пограничних департамената уводи и страни језик као необавезни предмет. По духу новог закона моралној се настави даје мало већи простор. Предлог напомиње, да се предавање тога предмета не сме ограничити само на голо излагање наравствених истина и на практичку примену њихову, него да ваља изводити и посебне историчке надрте па прелазити и савремену историју са наравственог гледишта. Ваља, говори Пол Бер, да љубав спрам Француске не буде детету гола апстрактна формула, коју ће оно научити на памет као религиозни догмат, него да дете ухвати, колико је могућно, и разлоге те љубави, да појми њезину величину и неопходне њене последице. Јер ако грађанин љуби, па зна и за што љуби, онда ће се тек научити да сав савцит припада отачаству и да искрено врши грађанске дужности, да брани отачаство и да чврсто верује у начела силон којих је он сам слободан човек и грађанин. Таким ће се начином постићи у истини потпуно *народно* васпитање.

Што се тиче предавања историје, о њему се у предлогу ово говори: предавање опште историје не треба да памет дечију терети именима краљева, хронологијом битака, традиционалним причама и анегдотама; оно ваља да по могућству деци каже развитак човечанства и стање његово у различита времена. Историју француску треба предавати тако, да из ње деца познаду кроз каква је страдања и кржаве преврате

народ француски постао такав какав је, како ли је задобио грађанску и религиозну слободу. Из историје француске ваља да чују деца, какве је велике и корисне људе родила Француска; какве су великодушне идеје, које она представља међу народима. Из ње ваља Француз још мален да научи ценити оне који су били велики, а поштовати оне који су страдали за напредак и истину, како би још из малена задобио љубав наспрам садашњег друштвеног стања, те да би временом и сам са своје стране порадио да се то друштвено стање и сачува и усаврши. Историја треба да у срцима малих суграђана узбуђује оданост наспрам службе отачаству и слободи.

Мало више смо видели да у програм основне школе улазе основе јестаственице и наука физичких и математичких с применом на земљорадњу и радност. Осим тога у тим ће се школама деца обучавати употреби алата из главнијих заната. То је учињено за то, да предавање тих наука не би добило чисто теоретички карактер, већ да би у њему главни правац давала примена; а да би исто предавање доносило и непосредну корист, потреба је да дечак сам научи како се рукује најглавнијим занатлијским алатима. Из те наставе очекује се тројака корист. Прво — корист физичка, јер така вежбања, као што су вежбања длетом, чекићем, тестером, развијају дечака физички, и тиме попуњују гимнастику, а осим тога, он тече окретност у рукама која никад није на одмет; друго — корист умствена, јер хиљаде оних ситних тегоба на које се наилази у занатлијском раду, навикнуће га на пажњу и на размишљање; на послетку, трећа је корист тако рећи социјална. Учећи се занатима дечак ће својим властитим искуством оценити и појмити она неопходна својства, која ваља да има човек који хоће да ради с успехом и да постане ваљан занатлија, и за то, ако га некад судба попне и на највиша места, неће с висине гледати на суграђане који живе трудом руку својих.

У вишим основним школама течај ће трајати две до три године. Те су школе намењене или теоретичком образовању, које ваља да попуни оно што је прибављено у правим народним школама, или им је задатак професионална настава.

Да би се обавезна настава вршила и да би деца редовно ишла у школу, предлог поставља ова правила. Сваке године кмет ће са школском општинском комисијом саставити списак свеколике деце која живе у његовој општини, а имају 6—13 година, и запитаће родитеље какво су васпитање наумни они да даду својој деци, то јест, јесу ли намислили да их васпитавају код куће, или ће их слати у јавне или приватне школе. Родитељи или стараоци дужни су да известе кмета о својој одлуци две недеље пре него

што се почну школе. Ако родитељи или стараоци не би кмета у означеном року известили, онда ће кмет сам уписати дете у јавну општинску школу и известиће о том родитеље.

Тако се, као што се види, родитељима стављају на избор три начина васпитања — васпитање домаће, васпитање у општинској и васпитање у приватној школи. Ево како се то васпитање надзирава. Очеvidно је, да се домаће васпитање не може надзирати; никакав школски инспектор нема права улазити у приватне куће, испитивати у њима децу и разматрати њихове задатке и књиге. Али предлог ипак поставља, да ваља надзирати *резултате*, који се постизавају домаћим образовањем; за то наређује, да се дете које се код куће васпита, сваке године изводи пред испитну комисију, која је дужна уверити се да родитељи доиста дају деци потребну наставу. Ако се на том годишњем испиту покаже добар резултат, то се детету до 12 година издаје о томе сведочанство. Али ако се кроз прве две године покаже, да родитељи нису одговорили својој обавези, то јест да они своју децу у самој ствари не васпитају, или да их нису у стању васпитати, онда се лишавају права да своју децу сами код куће васпитавају и одмах кроз недељу дана дужни су изјавити кмету, у коју су школу наумни послати своју децу. Ако отац и тада своју дужност не изврши, он се проглашава за кривца и позива се пред општински суд.

Што се тиче похођења приватних школа и наставе у њима, предлог прописује ова правила. Недељу дана пре него што ће се отпочети школски послови, директор приватне школе добије од кмета списак деце, која треба да походе његову школу. Директор школе дужан је да сваког месеца саопштава имена оних ученика који школу нису походили, назначивши колико је пута који ученик изостао и како се за који изостанак оправдао. Та оправдања дужна је размотрити школска општинска комисија. Ако комисија нађе, да је ученик у месецу дана *три пута* изостао од школе без икаквих довољних узрока, она зове оца ка кмету на изјашњење, па ако се изјашњењем не оправда, име му се веша на уласку у општинску кућу с означењем узрока за што је то учињено. А ако се опазе да и после тога његово дете неуредно школу походи, он се призива пред општински суд, и бива кажњен. Школски надзорници имају право да походе приватне школе, да чине питања ученицима, па ако би се

показало, да предавање у каквој приватној школи није како треба, школска општинска комисија има право да потчини ученике те школе оним истим правилима, која су прописана за децу која буду задржана да се васпитају у родитељској кући.

Што се тиче самога уређења општинских школа, у предлогу налазимо ове одредбе. У којој год општини има више од 2500 становника, дужна је установити *дечију школу* (*école enfantine* или *salle d'asile*), а, паровно, то није забрањено ни мањим општинама. Основну школу мора имати свака општина. У којој општини има више од 500 становника, она је дужна да има барем једну основну школу за мушкарце и за девојчице. Више основне школе морају се подићи у сваком срезу у оној општини, коју за то одреди срески савет. У *дечијим школама*, у основним школама за девојчице и у мешовитим за оба пола школама, постављају се учитељке. У основним мушким школама допушта се, да и учитељке могу предавати споредне предмете, али само онда, ако су род директору школе. Учитељем у основној школи може бити сваки Француз, који је добио потребно сведочанство. Учитељ мора имати барем 18 а учитељка барем 17 година. Учитељи се деле на учитеље обичних и на учитеље виших основних школа; и према томе имају и дотичне испите да положи. Учитељ, који има потребно сведочанство, не може одмах постати учитељем, него је дужан да две године врши дужност, и утврђује се у свом положају само ако посведочи да има неопходна педагошка својства. Учитељ не сме радити никакав други посао осим учитељства; цело његово време треба да припада само школи. Плате имају француски учитељи од 800 до 2200 динара, и по плати се не гради у предлогу никаква разлика међу учитељима и учитељкама, докле, међу тим, по досадашњем закону учитељка у истој школи има мању плату.

Што се тиче расхода на издржање основних школа и на плату учитеља, то предлог мења садашњу систему, по којој се буџет основних школа саставља из веома различних доходака. Предлог оставља општинама само подизање и издржавање школе, а плату учитељску ставља у буџет државни. За то ће се у напредак сви прирези и прилози, које су општински и срески зборови збирали на школе, предавати у државну касу.

(Журнал Мин. нар. проsv. Март 1880, стр. 60—79.)

НАШ БУЌВАР

У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Ако је истина, да основна школа *започиње* свако образовање појединаца и масе, онда је и то истина, да буквар *започиње* основну школу. Ако је истина да је *сваки* започетак тежак, онда је истина да су и ова два започетка: основна школа и буквар мучна и тешка. Ако је истина да од започетка у опште зависи у многоме и даљи напредак и свршетак какога посла, онда ће много истине бити и у томе кад се рекне, да од буквара и основне школе зависи много добро и зло у даљем школовању и животу појединаца и целине. *Како заснујеш, онако ћеш и ткати. Како затемелиш, онако ћеш и доградити.*

Буквар — то је *прва књига* која се да човеку да је чита. Не, то је више од књиге; то је кључ, што отвара све друге књиге. И са свим је погрешно мислити, да је она малена и незнатна, да „не вреди,“ да „не заслужује пажње и говора,“ итд. Њена је садржина истина малена и незнатна. Она не казује законе економске; она не износи знање природних наука; она не ређа начине друштвенога уређења. Она скоро нема садржине; али у толико више јој је вредност у *форми и облику.*

Кад се има на уму доскорашња метода срицања: „аз,“ „буки,“ „вједи,“ и тако даље, и онај мученик дечији у коме је само било записано а, б, в,; кад се узме на ум, каки су нам и остали предмети у основној школи још и данас: онда заиста можемо рећи, да је наш буквар једно савршенство, један модел, једна мустра, најсавршенија књига данас у основној школи, с којим се ни једна друга не може поредити (сем две читанке, које јој близу стоје). Ни једну књигу у основној школи немамо са сликама, буквар је са сликама; ни једна (сем оне две) није израђена по некој методи и олакшици, он јесте. С тога се и ни једној другој књизи деца толико не радују као њему, и ни једну другу књигу не воле толико колико њега. Кратко да кажем: он је таки, да су многа деца од 4—5 година, пре школе, од миле шале у игри са „шарцем“ и луткама научила основнице

читању. *К.....коњ. м.....мачка, ж.....жаба, з.....змија. Ђ.....ђак*; то су таке лакоће, за које је способно већ и оно дете, које само уме језиком да изговара ове гласове и очима да види ону шару, слово, код оне велике шаре, слике, која за њега толико вреди, колико и живо створење.

Но нама није главно да га хвалимо овде. Што јесте за хвалу, то му треба признати, јер то *правда* тражи. Што није за хвалу, то му треба казати за поправку, јер то *напредак* тражи.

Поред свих својих основних врлина, он има неколико својих значајних мања.

У интересу његовом, у интересу школином, у интересу дечијем, у интересу општем, ми смо намерни да га претресемо до ситница, и да изнесемо све његове мане и непотпуности.

*

Пред нама су *четири издања* његова (а биће их чини нам се и више). Ми ћемо узети само ова четири, и узећемо их по реду издавања како их ми памтимо, јер на њима нити стоји *које је издање*, нити стоји *које је године* које издање штампано.

Сва су издања различна. Свакоме бисмо имали редом да замерамо. Но за то што би то било дуго, и што би се многе замерке једнога издања понављале и у осталима, ми ћемо казати главну разлику између свих, па ћемо онда узети *једно*, и то ово последње, па ћемо му изнети све мане.

По каквоћи уопште *прво* је издање најбоље. У њему су најлепша писана слова. У њему су најјаснија и штампана слова. У њему су писани редови израђени потпуно по правилима нашега правописа и правописа, и тако су дивни да их је милина гледати. У њему су и слике најчистије, и артија најукуснија, и материјала има највише. У њему има и штампарских погрешака најмање. И најпосле, у њему је, на крају, „кратко упуство за предавање буквара,“ које је још и данас великој већини учитеља преко потребно. И једина његова мања, (у колико се њега не тичу оне које ћемо

после поменути) биће та, што су му велика писана слова сувише цифраста, неправилна и лоша.

За првим издањем долази *друго*, за другим *четврто*, а *треће* је најлошије. У њему су слова с таким шиљцима, да се човек мора чудити: откуд паде у део баш оваким наградама, да стварају прве представе српских тако лепих слова, и да оне започињу српску писменост. Интересантно ће бити да споменем и ово: у сва три доцнија издања стоји испод „ћупе“: *ићипу, доћипу*, (заједно), док у првоме стоји као што ваља: *ићићу, доћићу*, (одвојено).

Што су неке слике из првога издања у осталима замењене с другима, то је као учињено с правом и разлогом.

Сад ћемо да кажемо, шта би се још *пожелело* од нашега буквара, па заиста да буде потпуно једно савршенство и мустра-књига за децу и за почетак читања. Било би нам много лакше да за основу узмемо прво издање као најбоље. Но за то што је давнашње, што га више нема, а што је последње свакоме при руци, ми ћемо узети ово последње.

Прво бисмо му пожелели и рукописна и штампана слова она онако дивна и правилна из првог издања; оне јасне и укусне слике, па и ону јачу и чистију артију.

Друго, да се исправе све штампарске погрешке, да их буде много мање, (ако није могуће ни мало¹). Из своје шестогодишње праксе потврдили бисмо: да је много мања погрешка изоставити одраслим људима читаву *реч*, а мало вишој читалачкој публици и читаву *мисао*, но овде у буквару, малој деци, једно слово. Не само што се она доводе у муку и забуну силним погрешкама, но се ту ставља на коцку и ауторитет књигин, и оног ко је пише.

Треће. Место оних основних црта напред, или поред њих, ваљало би ставити више простијих и јаснијих *слика* и *црта* каквих за цртање, јер пре писања, деца најбоље „ослободе“ и извеште руку у цртању; а то и воле.

Четврто. Да се и велика слова израде по правилима нашега краснописа и правописа, без излишних завијутака и цифрања с једне, а без грубе неотесаности и простоте с друге стране.

Пето. Да (у првом делу) поред оних писаних редова буде још више речи и реченица, по негде и цела једна страна, а каткад и читава прича с *рукописним* словима. У њему има много материјала са штампаним словима, а врло мало с *рукописним*. Штампана материјала има свуд, а *рукописнога*, особито *краснописнога*, нема нигде.

Деца данас немају ни „прегледалица“ никаквих за *краснопис*, за то је он у буквару *преко потребан*.

Шесто. Лепше и zgodније би било, да се удеси тако, да свака слика с оним, што јој припада, дође на једну страну, тако, да буде онолико страна, колико има слика и слова. Сад је врло неудесно, и незгодно за преглед и превртање. Садањи материјал кога слова који претиче, могао би се са свим изоставити или ситније отштампати (само да не прелази на другу — туђу страну²). И садањи, овако утрдан и збијен материјал захвата само 27 страна, а онако би 30.

С тим свршимо примедбе о првом делу.

Сад прелазимо на други део.

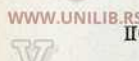
Колико смо у опште с првим делом били задовољни, толико ћемо с другим делом бити незадовољнији. Он је у свима издањима готово свуда *једнак* и свуда *неудесан*. И толико је *неудесан*, да бисмо га ми са свим изоставили, па из основа обрадили. Но како би то дуго и дуго било да се ми овом приликом упустимо у излагање: како да се преради и удеси овај други део, и пошто је то посао нарочите израде, то нам не остаје ништа друго, него опет редом да узмемо лист по лист, члан по члан, па да кажемо шта му ваља а шта не ваља, а најпосле да кажемо још нешто у опште.

„Имена мушка“ и „женска“, све „Мушке речи“, „Женске речи“, „Средње речи“, и „Придеве“, ваљало би просто изоставити. Јер задавати деци неке заговетке у читању пре но што су и научила да читају, то значи просто отежавати чи-

¹ Код у толиким књигама г. М. Ђ. Милићевина може да се нађе тек *ретко* која штампарска погрешка, онда зашто не би могло бити а у једној малој школској књизи не буде ни једне?

² Код слике «прива» у једном издању није могао цео материјал да стане на тој страни, него су два — три реда пренета на предњу страну, те тако деца имају да читају речи «вез», «сечи», «пеци», итд. пре но што науче слово «ч».

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

таве једне стране, а неинтересовати децу ничим с друге стране. Имало би разлога метути неколико оваких комада с каким, оваким или још друкчијим погађањима, али на крају буквара, пошто се стече толико лакости у читању да дух има кад да мисли, и погађа и оно што очи не виде у буквару.

„Имена друга“ могу остати, али да се уреди мало друкчије, и да се изостави оно под заградом што је за децу само празна реч.

„Правила за живот,“ „Неке радње,“ „Неке справе, и шта се њима ради,“ „Гласови животиња,“ „Дан,“ „Бура,“ „Пролеће,“ „Лето,“ „Јесен,“ „Зима,“ „Како је што,“ „Правила и пословице,“ „Правила за владање,“ „Загонетке,“ „Тело у животиња и биља,“ „Разлике и узроци,“ „Користи,“ „Уздржавање,“ „Пословице.“ „Како ваља шта радити“ — све ово може остати, јер ово и јесте најбољи материјал у овоме другоме делу. Но при тачнијој изради и преради и ово би се имало у многоме дотерати.

„Стара писмена“ би ваљало изоставити из буквара за I разред. На што бисмо с тим брже боље морили нашу децу, кад то и тако дође одма до године у другом разреду у словенском буквару? С тим се не губи ништа, но се само одлаже за онда, кад му је време.

Већ смо поменули за велика слова. Сем правилности и леноте захтели бисмо још и ред, којим би се исписала. Азбучни ред има својих разлога. Али кад мала деца још не знају за њега, што има наметати код великих слова, где треба она да се испишу по својој сродности, те да се олакша деци појимање њине форме и разлике? . . . И заиста, и наш је буквар покушао оваки ред. Али нам се чини да му није најбоље испало да их поређа на групе по лакоћи и сродности. Место да кажемо како је он поређао, боље да кажемо како бисмо ми поредили и како мислимо да је боље.

Ево :

- I: С О Ф;
 II: И У Ц Џ Ш;
 III: Л А Љ М;
 IV: Ч Ј Ђ Ђ Ђ
 V: Г Б П Т Р В;
 VI: З Е Х Ж Н Њ Д.

(Ми ово стављамо у ред по сличности писана слова, а штампана би исто тако имала свој ред, само би био друкчији од овога).

Ко разгледа побоље ове групе, видеће, да сва слова једне групе имају једну заједничку основицу. Само су у последњој групи слова која немају ни међу собом ни с пређашњима никакве заједнице и никакве сродности, но имају своју са свим засебну форму.

За самим словима имало би да дође каквих речи, па после реченица, где би опет она била поређана и овим редом и друкчије, и рукописно и штампано. У данашњем буквару и има нешто мало штампаног, али рукописног, сем самих слова, нема баш ништа. А већ смо и у првом делу споменули, да је рукописно много потребније од штампаног.

Чудновато је, да ни једна прича, ни једна басва, ни једна песма, што деца јако воле, није ушла у данашњи буквар. При обради и ово би ваљало имати на уму.

Не би на одмет и од штете било, кад би се и други део илустровао, јер и ово деца јако воле. Ништа не би сметало, а, шта више, и згодно би било, кад би се ишарао (штампао) сваковрним словима: ситним и крупним, правим и накривљеним, збијеним и разређеним, цифрастим, и свима могућим која се употребљују у српској књижевности и којих има у државној штампарији. (Нешто од овога захтевало би се и у „Читанчици“ за I р. и „Читанци“ за II р. па можда и III.) Ово није само за шаренило, већ за читање, за упознавање и с тим словима. За што би ђак који је свршио основну школу (па можда започео и који разред гимназије) црвенео пред неком српском речи и српским словима само за то, што је мало друкчијим сл. вима наштампана, кад то може да зна још у I р. основне школе кад је време да се упознаје са словима?

(Споредан али уместан би захтев био: да се мало јаче повеже и укусније укоричи).

И то је све што бисмо имали да пожелимо и потражимо од нашега буквара, па да буде са свим на своме месту, без мана, и савршен.

Да споменемо још и ово:

Кад би се овако израдио и удесио како ваља, онда не би било потребно мењати и „поправљати“ сваке године. Не велимо да мора остати за веки свето и непроменито. Али велимо: *треба га оставити и пустити неколико година нек живи, па кад се иживи, кад се виде и проуче мане, онда нека се поправи у истини, али не да се још—горе поквари.* На тај начин би и државна штампарија имала и мало економије у овоме послу, а што је најглавније, избегла би се још једна велика незгода по школама. У свакој школи има данас по неколико издања. Напред смо показали да су сва

различна, и да ни два нису једнака. Нема ни једне стране, где би било у свима све једнако. И помислите 50—60 оних малих црвића с овом првом књигом, па да четвртина има прво издање, друга четвртина друго, трећа треће, а четврта, макар и највећа, четврто издање, и кажите ми, какав ће бити посао?

Завршујући овај свој реферат да пожелимо: да основне школе боље започињу наше образовање а — буквар њих!

Ј. Миодраговић.

О ИЗВЛАЧЕЊУ КВАДРАТНОГ И КУБНОГ КОРЕНА

(НАСТАВАК)

Б. ИЗВЛАЧЕЊЕ КОРЕНА

1. ИЗВЛАЧЕЊУ КВАДРАТНОГ КОРЕНА

а. Извлачење корена из потпуних квадрата

Врло мало има бројева, који су потпуни квадратни бројеви. Тако из пређашњег рада знамо, да је н. пр. $1^2=1$; $2^2=4$; $3^2=9$; $4^2=16$. итд. Према томе јасно је, да су само бројеви 1, 4, 9, 16, 25, 36 итд. потпуни квадрати, а сви други бројеви, као: 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11 итд. не могу бити потпуни квадрати. И тако ако замислимо два броја, који долазе један за другим, онда ћемо обележити један с a а други с $a+1$. Ако подигнемо на други степен један и други број, ми ћемо имати:

$$a^2 = a^2$$

$$(a+1)^2 = a^2 + 2a+1.$$

Број a мањи је од броја $(a+1)$ за 1 јединицу, а разлика између a^2 и $(a+1)^2$ износи $(2a+1)$ јединица. По томе сви бројеви, који су између a^2 и a^2+2a+1 , нису квадрати. Тако је н. пр. $6^2=36$, а $(6+1)^2=36+12+1=49$. Почем је $(6+1)^2=49$, то је квадратни корен из 49 управо 7, а из $36=6$. Према томе сви бројеви, који су између 36 и 49, нису корени у целим бројевима; но исто тако нису ни у разломцима. Јер ако бисмо узели н. пр. $\sqrt{42}$,

ми бисмо имали за корен 6 с неким разломком, н. пр. $\frac{m}{n}$. Онда би било:

$$42 = 6^2 + 2 \cdot 6 \cdot \frac{m}{n} + \frac{m^2}{n^2}$$

или:

$$42 = 36 + \frac{12m}{n} + \frac{m^2}{n^2}$$

Кад се од једне и друге стране одузме по 36, онда остаје:

$$42 - 36 = 36 - 36 + \frac{12m}{n} + \frac{m^2}{n^2}$$

$$6 = \frac{12m}{n} + \frac{m^2}{n^2}$$

Кад се и једна и друга страна помножи с n , биће:

$$6n = 12m + \frac{m^2}{n}$$

Кад се одузме $12m$ од једне и од друге стране, биће:

$$6n - 12m = \frac{m^2}{n}$$

Број који је представљен у изразу $6n-12m$ мора бити цео број, а $\frac{m^2}{n}$, као што се види, разломак је. Из последње једначине види се, да цео број мора бити једнак неком сведеном разломку. Почем не може никако бити, да је

$$6n - 12m = \frac{m^2}{n}, \text{ то не може бити ни :}$$

$$6n = 12m + \frac{m^2}{n}, \text{ нити па :}$$

$$6 = \frac{12m}{n} + \frac{m^2}{n^2}, \text{ па према томе ни :}$$

$$42 = 36 + \frac{12m}{n} + \frac{m^2}{n^2}.$$

И тако излази :

Ако који број није потпун квадрат, онда тај број није ни потпуни квадратни корен.

Ми смо видели, да број, који има $2n$ цифара или $(2n-1)$, ако је само потпуни квадрат, има n цифара као корен, и видели смо, како је добро да се цифре у степену деле с десна на лево у n класа све с по две цифре. Оваква је подела добра не само ради лакшег прегледа, него и за то, што свака класа одређује или даје по један члан корена. Даље смо видели, како се рад мора отпочети од највише класе, јер се само од највише класе могу наћи сви делови корена. Први се део налази са свим лако из највише класе, јер први део није ништа друго но корен највишег квадрата, који се може узети од прве класе. Кад се тако дође до првог члана (a), онда је лако то a увећати 2 пут, т.ј. начинити $2a$, као што се после тога лако изналази и $2ab$, па и b итд. Толико онако у опште. Но правило, које треба овде утврдити за извлачење квадратног корена, ми ћемо развити на примерима. Нек је задато, да се извуче квадратни корен из ова два броја: 441 и 2025.

$$1. \sqrt{441} = ab = 21$$

$$a^2 = 4$$

$$\approx 41 : 4 \quad (2a)$$

$$2ab = 4$$

$$\approx 1$$

$$1 \quad (b^2)$$

$$2. \sqrt{2025} = 45$$

$$a^2 = 16$$

$$\approx 425 : 8 \quad (2a)$$

$$2ab = 40$$

$$\approx 25$$

$$25 \quad (b^2)$$

Да речима овај рад искажемо :

1. Пре свега ваља онај број, из кога има да се извуче квадратни корен, поделити с десна на

лево у класе и у сваку да дођу по две цифре. У највишој класи може бити једна или две цифре.

2. Ваља извући највећи квадрат (a^2), који се даје одузети од највише класе (4 или 20). Корен који се ту нађе није ништа друго но први део траженог корена ($a = 2, a = 4$).

3. Овај квадрат ($a^2 = 4; a^2 = 16$) ваља одузети од највише класе (од 4, од 20) и за тим ваља спустити класу која је на реду.

4. За тим се удвоји први члан ($2a = 2 \cdot 2 = 4; 2a = 2 \cdot 4 = 8$) и с тим производом (т.ј. с $2a \dots 4$ или $8 \dots$) подели се остатак од прве класе (ако га има) заједно с првом цифром друге класе (дакле: $4 : 4$ или $42 : 8$). У количнику морају долазити само цели бројеви. — Ово се овако поступа зато, што се у остатку, који је претекао од прве класе и у спуштеној другој класи налази удвојени први члан помножен с другим. Кад се дакле пронађе корен из прве класе, онда се њиме, пошто се удвоји, изналази помоћу деобе други члан, почем се свакад деобом и изналазе чиниоци, кад је познат производ и само један чинилац.

5. Кад се добије у количнику други члан b , онда се начини $2ab$, т.ј. узме се удвојени први члан и помножи се с другим чланом; дакле $2ab = 2 \cdot 2 \cdot 1 = 4$ или $2ab = 2 \cdot 4 \cdot 5 = 40$. Производ, који одатле изиђе, одузме се (дакле: 4 од 4, а 40 од 42).

6. Најпосле се узме $b^2 = 1^2 = 1$, или $b^2 = 5^2 = 25$ и то се одузме од остатка.

7. Ако се $2ab + b^2$ може одузети тако, да ништа не остане, онда смо нашли потпуни квадратни корен. Ако ли је $2ab + b^2$ веће од остатка од прве класе и од читаве друге класе, (дакле у горњим примерима од 41 и од 425), онда је знак, да смо узели за други члан већи број него што би требало.

8. Овај рад можемо у неколико и скратити. Почем се од друге класе има да одузме $2ab + b^2$, које се може представити и овако: $(2a + b)b$, и почем је $(2a + b)b = (2a \cdot 10 + b)b$, то се, у горњим примерима, може ставити и овако: $(2a + b) = 2 \cdot 20 + 1 = 40 + 1 = 41$, или: $(2a + b) = 2 \cdot 40 + 5 = 80 + 5 = 85$. Кад се ово још помножи с b , онда ће бити: $(2a + b)b = (2 \cdot 20 + 1)1 =$

$$41.1=41, \text{ или: } (2a+b)b=(2.40+5)5=85.5=425.^1$$

И према томе може се горњи рад извршити и овако :

$$\begin{array}{r} 1) \sqrt{4|41} = 21 \\ a^2 = 4 \quad \overline{ab} \\ \hline 2a \quad \approx 41 : 4 \\ \hline (2a+b)b=41.1=41 \\ \approx \approx \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \sqrt{20|25} = 45 \\ a^2 = 16 \quad \overline{ab} \\ \hline 425 : 8 (2a) \\ \hline (2a+b)b=85.5=425 \\ \approx \approx \approx \end{array}$$

После подужеж вежбања по овом начину, могу се изоставити обрасци : a^2 , $2a$, $2a+b$, $(2a+b)b$, па се може радити с цифрама овако :

$$\begin{array}{r} 1) \sqrt{42|25} = 65 \\ 6^2 = 36 \quad \overline{ab} \\ \hline 625 : 12 (=2.6) \\ \hline 125.5 = 625 \\ \approx \approx \approx \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \sqrt{92|16} = 96 \\ 9^2 = 81 \quad \overline{ab} \\ \hline = 1116 : 18 (=2.9) \\ \hline 186.6 = 1116 \\ \approx \approx \approx \end{array}$$

9. На тај начин нека се реше и ови задаци:

$$\sqrt{1029}; \sqrt{2116}; \sqrt{1296}; \sqrt{256}; \sqrt{729}; \sqrt{529}; \\ \sqrt{4096}; \sqrt{5184}; \sqrt{3969}; \sqrt{9801}; \sqrt{7744}; \\ \sqrt{3025}; \sqrt{1444}; \sqrt{5319}.$$

10. Квадратни корен из бројева, који су састављени из 5, 6 и више цифара, извлачи се на исти начин, који је развијен за бројеве од 4 цифре, само што се извесне радње (као и при подизању на степен) морају понављати.

Да узмемо најпре бројеве од 5 и 6 цифара.

а. Нек је задато да се извуче квадратни корен из 15.625. Дакле :

$$\sqrt{15625} = x$$

Пре свега овај се број има поделити с десна на лево у класе све по две цифре. У последњу класу мора у овом случају доћи само 1 цифра. То ће дакле изгледати овако : $\sqrt{1|56|25}$. За тим ваља одредити прво квадрат највеће класе, т.ј. a^2 . Почем овде имамо посла с десетицама од хиљада, то ће у корену најстарији члан бити стотине, јер стотине на квадрат дају десетице од хиљада. Дакле квадратни корен из 1 (т.ј. из 10000) биће 1 (т.ј. 100). Ово подигнуто на квадрат даје опет 1 (т.ј. 10000), и према томе у остатку не остаје ништа од прве класе. За тим се мора спустити друга класа. Рад, који је доведе речима обележен, извршиће се дакле овако :

$$\begin{array}{r} \sqrt{1|56|25} = 1 \\ a^2 = 1^2 = 1 \\ \hline \approx 56 \end{array}$$

Почем се у другој класи налази удвојени први члан итд., то ће се њена прва цифра поделити с удвојеним чланом, с $2a=2.1=2$. Како у количнику мора изићи цео број, то ће други члан бити $b=2$, и рад ће се продужити онако како је горе једном показато :

$$\begin{array}{r} \sqrt{1|56|25} = 12 \\ a^2=1^2 = 1 \\ \hline \approx 56 : 2 (2a) \\ \hline (2ab+b^2)=2.10.2+2^2=22.2=44 \\ \hline 12 \end{array}$$

Од друге класе претекао нам је дакле остатак 12 (стотина). К томе кад се дода последња класа, излази свега у остатку 1225. Почем се овде налази удвојени први члан помножен с трећим и квадрат трећег члана, то ће се остатак (12) и прва цифра од треће класе (од 25) поделити с $2B=2.12=24$. Према томе у количнику ће изићи 5 и то је трећи члан корена, т.ј. с (5). Најпосле се од остатка друге класе и од целе треће класе, т.ј. од 1225 има одузети $(2B+c)c=(2.12+5) \times 5 = (240+5) \times 5 = 1200+25 = 1225$. Дакле цео овај рад изгледаће овако :

¹ Из овога се види, да није ништа друго но скраћивање посла, што се у извлачењу квадратног корена, кад се пронађе други члан, исти пише (као јединица) уз удвојени први члан (као уз десетицу) и што се множи одмах с другим чланом.

$$\sqrt{156|25} = 125$$

$$a^2 = 1^2 = 1$$

$$\approx 56 : 2 \text{ (2a)}$$

$$(2a+b)b = 44$$

$$\frac{1225}{24} \text{ (2B)}$$

$$(2B+c)c = 1225$$

=====

Ако се изоставе општи бројеви, онда рад с особеним бројевима изгледа овако :

$$\sqrt{156|25} = 125$$

$$1^2 = 1$$

$$\approx 56 : 2$$

$$2.10.2 + 2^2 = 22.2 \approx 44$$

$$\frac{1225}{24}$$

$$2.120.5 + 5^2 = 245.5 = 1225$$

=====

б. Да узмемо један задатак од 6 цифара.

Н. пр. $\sqrt{822649}$. Подељен на класе изгледаће :

$\sqrt{82|26|49}$. Кад се извуче квадратни корен из

највише класе, биће 9. Кад се квадрат овог броја

(9^2) одвади од највише класе, остаће 1 (т. ј. 1

десетица од хиљада). К томе се има додати друга

класа, и то све износи 126 (стотина). Кад се

одавде прве две цифре поделе с $2a = 2.9 = 18$,

у количнику мора изићи нула. Према томе мора

се спустити и трећа класа и онда ће свега за

даљи рад бити 12649. Почем се у овоме (12649)

налази $(2B+c)c$, то ће се прве четири цифре

(1264) поделити с $2.90 = 180$ (управо : 1800).

У количнику ће изићи 7. Кад се с ово 7 умножи

180 и кад се оно само (7) подигне на квадрат,

имаћемо : 12649. Ово одузето од 12649 даје у о-

статку 0. И тако квадратни корен од 822649 из-

носи 907. Цео рад изгледа дакле овако :

$$\sqrt{82|26|49} = 907$$

$$9^2 = 81$$

$$\frac{126}{18}$$

$$\frac{12649}{180}$$

$$180.7 + 7^2 = 12649$$

0

9. Нек је задато, да се извуче квадратни корен из којег броја од 8 цифара. Н. пр. $\sqrt{76492516}$ и $\sqrt{21902400}$. Цео рад извршиће се овако :

$$a. \sqrt{76|49|25|16} = 8746$$

$$a^2 = 8^2 = 64$$

$$\frac{1249}{16} \text{ (2a)}$$

$$(2a+b)b = 167.7 = 1169$$

$$\approx 8025 : 174 \text{ (2B)}$$

$$(2B+c)c = 1744.4 = 6976$$

$$\frac{104916}{1748} \text{ (2C)}$$

$$(2C+d)d = 17486.6 = 104916$$

0

$$б. \sqrt{21|90|24|00} = 468$$

$$4^2 = 16$$

$$\approx 590 : 8 \text{ (2a)}$$

$$86.6 = 516$$

$$\frac{7424}{92} \text{ (2B)}$$

$$928.8 = 7424$$

=====

Из овога се види ово : прво смо извадили квадрат највише класе, a^2 ; за тим смо с удвојеним првим чланом поделили остатак од прве класе и прву цифру од друге класе и на тај начин добили смо други члан у корену, b ; даље смо с удвојеним првим чланом помножили други члан и узели квадрат другог члана. Тај производ одузели смо од оног остатка од прве класе и од целе друге класе. На тај начин добили смо нов остатак, коме смо придружили трећу класу. Пошто смо удвојили први и други члан, ми смо с удвојеним првим и другим чланом (с $2B$) поделили онај остатак од друге класе заједно с првом цифром од треће класе. На тај смо начин добили трећи члан, c . С трећим чланом умножили смо удвојени први и други члан и подigli смо на квадрат и сам трећи члан. Тај производ одузели смо од оног остатка од друге класе и од целе треће класе. И опет смо добили нов остатак, коме смо придружили четврту класу. Почем је у том броју четврти члан корена, то смо га прво поделили с удвојеним првим, другим и трећим чланом (с $2C$). Пошто смо на тај начин добили четврти члан, онда смо с

ним умножили удвојени први, други и трећи члан, подигли га на квадрат и цео производ одузели од последњег остатка и четврте класе. У остатку није ништа остало; то значи да смо нашли потпун квадрат из задатог броја.

Овако, како је изложено за бројеве од 3 до 8 цифара, поступало би се и онда, кад бисмо имали посла и с бројевима од више цифара, само што се извесни рад има поновити према броју нових цифара.

Према томе нека се реше и ови задаци :

$$\sqrt{676} ; \sqrt{116964} ; \sqrt{1,234.321}$$

$$\sqrt{1156} ; \sqrt{139876} ; \sqrt{1,517.824}$$

$$\sqrt{7569} ; \sqrt{276676} ; \sqrt{16,056.049}$$

$$\sqrt{10404} ; \sqrt{810000} ; \sqrt{16,703.569}$$

$$\sqrt{42025} ; \sqrt{822649} ; \sqrt{16,644.400}$$

$$\sqrt{55225} ; \sqrt{772641} ; \sqrt{21,160.000}$$

$$\sqrt{18000} ; \sqrt{974169} ; \sqrt{21,224.449}$$

$$\sqrt{40000} ; \sqrt{104976} ; \sqrt{46,241.876}$$

$$\sqrt{90000} ; \sqrt{677329} ; \sqrt{49.000.000}$$

$$\sqrt{92416} ; \sqrt{913936} ; \sqrt{55,771.024}$$

Примедба. Кад прегледамо, на које се цифре свршавају квадрати од бројева од 1 до 10, онда можемо на први мах погодити, из којих се бројева не може извући потпун квадрат.

Тако знамо, да је :

$$1^2=1; 2^2=4; 3^2=9; 4^2=16; 5^2=25; 6^2=36; 7^2=49; 8^2=64; 9^2=81; 0^2=0.$$

Према томе видимо, да се само на ове четири цифре: 2, 3, 7 и 8 не свршавају квадрати од изређаних јединица. Из тога закључујемо, да бројеви, на колики они били, који се свршавају на 2, 3, 7 или 8, не могу бити потпуни квадратни корени.

Из овога у осталом не следује, да је потпун квадрат сваки онај број, који се свршава на 1, 4, 5, 6, 9 или 0.

б. о извлачењу квадратног корена из непотпуних квадрата

1. Нек је задато, да се извуче квадратни корен н. пр. из броја 222. Ид овог се броја не може извући потпун квадратни корен. Кад се не може

извући потпун квадратни корен, онда се може гаћи други који број, који ће на близу изнети онолико колико и квадратни корен из 222. Међу тим ми ћемо овај задатак решити прво по правилу, које смо поставили за извлачење квадратног корена, и наћи ћемо, да је

$$\begin{aligned} \sqrt{2|22} &= 14 \\ 1^2 &= 1 \\ \hline 12 &: 2 \\ 24.4 &= \frac{96}{26} \end{aligned}$$

Нашли смо дакле, да квадратни корен из 222 мора износити 14 с неким вишком који је доста знатан. То значи, да корен, који се тражи, мора бити већи од 14 а мањи од 15, т. ј. да је између 14 и 15. Да ли је пак ближи к 14 или к 15, то ћемо увидети одмах из овога :

$$222 = 14^2 + 26 = 196 + 26$$

$$222 = 15^2 - 3 = 225 - 3$$

Као што се дакле види, $\sqrt{222}$ ближи је к 15 но к 14. Но ми ћемо ову ствар развити помоћу општих израза још и овако :

$$222 = (14+x)^2$$

$$222 = (15-y)^2$$

Ово значи, да к 14 треба додати још један мали број, па да то све подигнуто на квадрат изнесе онолико колико и 222. Пита се само, колики је тај мали број? Или, од 15 вала одбити неки мали број, па то кад се дигне на квадрат да изнесе онолико колико износи и 222. Пита се и ту, колики је тај мали број, који се има одбити?

Кад смо већ узели, да је

$$222 = (14+x)^2$$

$$222 = (15-y)^2,$$

онда ћемо и извршити овај рад подизања па други степен и имаћемо :

$$222 = 14^2 + 2.14x + x^2 = 196 + 28x + x^2$$

$$222 = 15^2 - 2.15y + y^2 = 225 - 30y + y^2.$$

x и y мора износити мање од 1, јер иначе не би могла опетати горња поставка, да је $222 = (14+x)^2$ и $222 = (15-y)^2$, почем би онда било $222 = (14+1)^2 = 15^2 = 225^2$ (?), и $225 = (15-1)^2 = 14^2 = 196$ (?). Кад дакле x и y морају износити мање од 1, онда и x^2 и y^2 морају бити мањи од 1 и према томе могу се без велике погрешке и изоставити. И тако ћемо имати само :

$$222 = 196 + 28x \quad \text{и}$$

$$222 = 225 - 30y$$

Из овога можемо приближно наћи ,колико је x , а колико је y .

Почем 222 износи онолико исто колико и $196 + 28x$, то 222, кад се смањи за 196 јединица, мора износити потпуно само онолико колико $28x$. Дакле: $222 - 196 = 28x$, т.ј. $26 = 28x$. Кад $28x$ износи 26, онда је једно x мора изнети 28 пута мање т. ј. $26/28 = 13/14$ или $\approx 0,9 \dots$

Почем је, даље, $222 = 225 - 30y$, то само $30y$ мора износити потпуно онолико колико износи разлика између 225 и 222, т.ј. $30y = 225 - 222 = 3$. Према томе једно y мора бити 30 пута мање, т.ј. $y = 3/30 = 1/10 = 0,1$.

И тако излази:

$$222 = 196 + 0,9 = 14^2 + 0,9$$

$$222 = 225 - 0,1 = 15^2 - 0,1$$

Према томе је

$$\sqrt{222} = 14 + 0,9 = 14,9$$

$$\sqrt{222} = 15 - 0,1 = 14,9$$

Као што се, дакле, види, квадратни корен из 222 износи 14,9, дакле близу 15, јер и 14,9 кад се подигне на квадрат, износи 222,01. Дакле, и ако није потпуно тачно, може се узети, да је $\sqrt{222} = 14,9$.

2. Исто ћемо тако поступити, ако је задато н. пр. $\sqrt{600}$.

$$\sqrt{600} = 24$$

$$2^2 = 4$$

$$20,0 : 4$$

$$44.4 = 176$$

$$24$$

Дакле је $\sqrt{600} = 24$ с неким вишком. Према томе узећемо

$$600 = (24 + x)^2 = 576 + 48x + x^2$$

$$600 = (25 - y)^2 = 625 - 50y + y^2$$

Кад се запемари x^2 и y^2 , остаје:

$$600 = 576 + 48x$$

$$600 = 625 - 50y$$

Из овога се даље изводи:

$$48x = 600 - 576 = 24$$

$$50y = 625 - 600 = 25$$

$$x = 24/48 = 1/2 = 0,5$$

$$y = 25/50 = 1/2 = 0,5$$

Према томе је и

$$\sqrt{600} = (24 + 0,5)^2 = (24,5)^2$$

$$\sqrt{600} = (25 - 0,5)^2 = (24,5)^2$$

Кад се 24,5 подигне на квадрат, износи $600,25$, дакле је приближно тачно. Но ова тачност може бити већа или мања. Ако се хоће што већа тачност, онда извлачење квадратног корена треба продужити у облику десетног разломка. Ово се врши тако, што се по свршеном раду с целим бројевима почну спуштати по две нуле све донде, колико се жели десетних места добити. (По две нуле спуштају се за то, што по две цифре долазе у једну класу).

Тако ће бити:

$$\sqrt{600} = 24,4948$$

$$2^2 = 4$$

$$20,0 : 4$$

$$44.4 = 176$$

$$2400 : 48$$

$$484.4 = 1936$$

$$4640,0 : 488$$

$$4889.9 = 44001$$

$$23990,0 : 4898$$

$$48984.4 = 195936$$

$$439640,0 : 48988$$

$$489888.8 = 3919104$$

$$\approx 477296$$

И тако излази:

$$\sqrt{600} = 24,4948, \text{ или краће } = 24,495$$

Кад се 24,495 подигне на квадрат, онда излази: $600,005055$, или краће: $600,005$. Дакле тачније је узети:

$\sqrt{600} = 24,495$, него 24,5, јер у првом случају вишак износи само 0,005, а у другом износи 0,25, дакле разлика је у 0,245. По себи се разуме, да би с продужењем десетних места излазио све тачнији број, који би што ближи био потпуном квадрату од 600.

в. ИЗВЛАЧЕЊЕ КВАДРАТНОГ КОРЕНА
ИЗ РАЗЛОМАКА.

1. Као год што $(\sqrt[4]{5})^2$ износи $\frac{16}{25}$, тако исто и $\sqrt{\frac{16}{25}}$ мора изнети $\frac{4}{5}$, јер је $\sqrt{\frac{16}{25}} = \sqrt{\frac{4^2}{5^2}} = \frac{4}{5}$. И тако видимо, како се има извучити квадратни корен из разломака, ако су бројитељ и именитељ потпуни квадрати. Ваља дакле у том случају извући квадратни корен из бројитеља и из именитеља, и оно што изиђе од бројитеља узети као бројитељ, а оно што се извуче из именитеља узети као именитељ.

2. Но дешава се, да се потпуни квадратни корен може извући само из именитеља, а из бројитеља не, н. пр. $\sqrt{\frac{17}{25}}$. У том случају извући ће се из именитеља потпуни квадратни корен, а што се тиче бројитеља, из њега ће се извући помоћу десетних места онолико колико хоћемо да нам је резултат тачнији.

$$\sqrt{\frac{17}{25}} = \frac{\sqrt{17}}{5} = \frac{1}{5} \sqrt{17}$$

$$\sqrt{17} = 4,1424 \dots$$

$$4^2 = 16$$

$$\underline{10,0 : 8}$$

$$81.1 = 81$$

$$\underline{1900 : 42}$$

$$424.4 = 1696$$

$$\underline{2040,0 : 828}$$

$$8282.2 = 16564$$

$$\underline{383600 : 8284}$$

$$82844.4 = 331376$$

$$52224$$

И тако имамо :

$$\begin{aligned} \sqrt{\frac{17}{25}} &= \frac{\sqrt{17}}{5} = \frac{1}{5} \sqrt{17} = \frac{1}{5} \times 4,1424 \dots = \\ &= 0,2 \times 4,1424 \dots = 0,82848 \dots \end{aligned}$$

3. Ако именитељ није такав број, да се из њега може извући потпуни квадрат, онда ваља

гледати, да се тако удеси, да може бити потпуни квадрат, Н. пр. $\sqrt[5]{8}$.

$$\sqrt[5]{8} = \sqrt{\frac{5 \times 8}{8 \times 8}} \sqrt{\frac{40}{64}} = \frac{\sqrt{40}}{8} = \frac{1}{8} \sqrt{40}$$

$\sqrt{40}$ износи : 6,324. Према томе биће

$$\sqrt[5]{8} = \sqrt{\frac{40}{64}} = \frac{\sqrt{40}}{8} = \frac{6,324}{8} = 0,7905.$$

Много је простије и брже у оваквим случајима претворити прост разломак у десетан, па из десетног разломка извући квадратни корен с онолико десетних места колико се хоће. Н. пр.

$$\sqrt[5]{8} = \sqrt{0,625} = 0,7905 \dots \text{ или } = 0,7906$$

4. Кад из десетног разломка има да се извучи који корен, онда се цифре, које представљају целине, деле у класе с десна на лево, а цифре, које представљају разломак, деле се с лева на десно у класе. (Последња класа попуњава се нулама за онолико места колико јој недостаје). Свакако главна црта, којом се бележи подела у класе, мора пасти онде где је и десетна запета. Н. пр.

$$\sqrt{144,8125} = \sqrt{1|44,81|25}$$

$$\sqrt{1|44,81|25} = 12,0338 \dots$$

$$1^2 = 1$$

$$\approx 4,4 : 2$$

$$22.2 = 44$$

≈ ≈

$$\underline{81 : 24}$$

$$812,5 : 240$$

$$2403.3 = 7209$$

$$\approx 9160,0 : 2406$$

$$24063.3 = 72189$$

$$\underline{194110,0 : 24066}$$

$$240668.8 = 1925344$$

$$\approx \approx 17756^*$$

(Свршиће се)

*) Што смо ми обележили у последња два одељка као : «Извлачење квадратног корена из непотпуних квадрата» и «Извлачење квадратног корена из разломака», то је у Мочниковој Алгебри развијено у одељку под насловом «Несвршене корене различите и усавршавање именитеља» на стр. 140.—142. Читаоци нека изводе упоредити једно и друго.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

I

ПРЕДЛОГ ЗА НОВУ УРЕДБУ О СРПСКИМ НАРОДНИМ ШКОЛАМА У АУСТРО-УГАРСКОЈ

„Школски Лист“ у свом 12. броју од ове године доноси предлог „анкетне комисије“ за преуређење основних школа у Аустро-Угарској, из кога саопштавамо читаоцима следеће тачке:

I О настави. Настава у основној школи дели се на нижи и виши течај. Први траје 4, други 2 године. Осим досадашњих предмета наглашују се још читање и писање латинцом и индустријске радње, и за Хрватску немачки језик, а за Мађарску мађарски. Настава се предаје онако како се прописује у учитељској школи. Школа почиње о Преображењу и траје до Петрова дана. Недељно се наставља у нижем течају најмање 20, а у вишем 24 сата. На крају сваке по године држе се јавни испити.

II О дужности општина. Свако место, чим има 30 за школу способне деце, има да подигне за њих школу. У мањим местима може да наставља и парох ако има за то способности. Општине са преко 100 школске деце имају поред учитеља да држе и учитељицу, са преко 200 деце 2 учитеља и учитељицу, са преко 300 деце 2 учитеља и 2 учитељице, а места са више од 400 деце треба да подигну грађанску школу. Учители могу где је нужа да замену и помоћници. Минимум учитељске плате је 365 ф., помоћничке 200 ф. Редовни учители имају право на петогодишњи доплатак (10%), али само у три пута. Плата се издаје месечно напред. За плате, које нису издате на време, припада учителима 5% од штете из школске благајнице. Кад учители иду на конференције, добијају подвоз и дневнице. Обвезују се општине, да улажу у мировински (пензиони) фонд. Учители добијају стан у природи или накнаду од 20% на плату и башка накнаду за огрев, а у селима још 1/2 ланца земље. Код сваке школе има да се заведе школска и народна књиљница. Свака општина оснива фонд за издржавање својих школа.

III О дужности деце и родитеља. Обавезност полагања школе траје од навршене 6. до навршене 12. односно 14. и 15. године. Деца, која се уче код куће или у другим заводима, морају на крају сваке школске године подлагати испит у српској вероисповедној школи. За неуредно похођење школе одређују се глобе.

IV О недељним школама. У овима се продужују и проширују науке вишег течаја основне школе, а уз то долазе још и практичка вежбања, која могу руководити и искусни људи из места. У недељну школу уводе

се штеднионице. На крају течаја држе се отпусни испити. За ове школе може се наредити и школарина. Учители добијају за наставу у овим школама засебно награду, која не може бити мања од 60 фор.

V О учителима. Учители могу бити и они православни Срби и Српкиње, који су свршили државну учитељску школу, пошто допуне испит за српске вероисповедне учители. Заменици, које затече ова уредба у служби, имају најдаље за 2 год. дана да положи учитељски или помоћнички испит; од тог се изузимају они, који више од 20 год. служе. Учители као и помоћника бира општина. Изабране има општина дужност да досели. Који за две године узастопце не покажу довољно успеха у школи, могу се упутити да поново полагају учитељски испит. Учители се обвезују, да настављају до 30 сати недељно, и дужни су да уче 80 деце у дневној, а 40 у недељној школи. У цркви морају држати десну певницу, за што у варошима добијају најмање 60 фор. Заменика оболелом учитељу плаћа општина. Удовница има за годину дана право на половину мужевљеве плате и половину стана.

VI О вишој или грађанској школи. Оваку школу дужне су подићи српске правосл. општине са преко 5000 душа. Оне имају 4 разреда, али могу бити и продужење вишег течаја основне школе и тада имају 2 разреда. У њих се примају деца по свршеном 4. разр. основне школе. У једном разреду не може бити више од 50 деце, ни недељно више од 30 сати. И овде се може увести школарина, а морају се увести штеднионице. Редовних учители треба да је 2, односно 4, даље катихета, учителица и потребни помоћници. Учители и помоћнике бира општина, а катихету поставља дотична црквена власт. Редовни учители могу бити они православни Срби, који су положили испит за професоре средњих школа или испит за учители ове школе. Плата учители и учителице је најмање 700 фор. и 20% станарине, уз то петогодишње повишице по 10% на плату. Управитеља именује школски савет на 2 год. из броја редовних учители; исти је и управитељ основних школа у месту. Уз ове школе може се додати још по једногодишњи стручни течај. Више девојачке школе у Панчеву, Н. Саду и Сомбору уврћују се у грађанске школе.

VII О учитељској школи. Уз сомборску учитељску школу установљује се засебно одељење за образовање учителица. Међу обавезним предметима навађају се практично мерење и вежбање с домаћим алатима, индустријске и друге ручне радње. За управитеља именује школски савет професора педагошке струке на три године. Он је уједно и управитељ основних школа у месту. За образовање професора учитељске школе, постоји једна стална

стипендија од 600 фор. Код учитељске школе заводи се конвикт (заједничко живљење и издржавање). Сваке године издаје управа печатан извештај о раду учитељске школе.

VIII О управи и надзору. Главни је надзорник архиепископ — митрополит. Њега заступају у епархијама епископи. Све општине једног протопопјата чине један школски срез, а целе епархије један школски округ.

IX О месној школској управи и надзору. У месном школском одбору има највише 5 чланова, које бира месна црквена скупштина. Уз њих су чланови по дужности месни парох (ако их има више: најстарији), школски управитељ и учитељ. Ако има више учитеља а ни један није управитељ, онда улази у одбор један од учитеља, ког избере месни учитељски збор.

X О средској управи и надзору. Стални средски надзорник је дотични протопресвитер. Он има помоћника, ког на три године бира епархијска скупштина од учитеља тог среза по препоруци учитељског збора.⁴

II

ПРОФЕСОРСКИ ИСПИТ У АУСТРИЈИ ОД 1869—70 ДО 1878—79 ГОДИНЕ.

Професорски испити држе се у оним местима, у којима има универзитет. Та су места: Беч, Праг, Лемберг, Кракова, Градац, Инсбрук и Черновица.

ГОДИНЕ	БРОЈ КАНДИДАТА ЗА УЧИТЕЉСКА МЕСТА					
	НА ГИМНАЗИЈАМА			НА РЕАЛКАМА		
	ИСПИТАНИХ	КОЈИ ИСПИТ		ИСПИТАНИХ	КОЈИ ИСПИТ	
ПОЛОЖИЛИ		НИСУ ПОЛОЖИЛИ	ПОЛОЖИЛИ		НИСУ ПОЛОЖИЛИ	
1869—70	181	131	50	45	36	9
1870—71	212	175	37	59	39	20
1871—72	251	201	50	76	56	20
1872—73	257	218	39	96	67	29
1873—74	277	240	37	120	78	42
1874—75	307	256	51	146	101	45
1875—76	352	251	101	141	90	51
1876—77	377	298	79	187	139	48
1877—78	387	312	75	217	150	67
1878—79	419	304	115	213	143	70

Од 1869—70 до 1878—79 год. број испитаних кандидата за учитељска места на гимназијама увећао се са 238 или 131 проценат, оних пак кандидата за учитељска места на реалкама са 168 или 173 процента.

У средњу руку од 100 испитаних кандидата за учитељска места

	ПОЛОЖИЛО ЈЕ ИСПИТ	ПАЛО ЈЕ НА ИСПИТУ
на гимназијама	79.00	21.00
„ реалкама	69.15	30.85
у опште	76.04	23.96

За поједине године ове су размере:

ГОДИНЕ	ОД 100 КАНДИДАТА ЗА УЧИТЕЉСКА МЕСТА НА			
	ГИМНАЗИЈАМА		РЕАЛКАМА	
	ПОЛОЖИЛО ЈЕ ИСПИТ	ПАЛО ЈЕ НА ИСПИТУ	ПОЛОЖИЛО ЈЕ ИСПИТ	ПАЛО ЈЕ НА ИСПИТУ
1869—70	72.4	27.6	80.0	20.6
1870—71	82.5	17.5	66.1	33.9
1871—72	80.1	19.9	73.7	26.3
1872—73	80.9	19.1	69.8	30.2
1873—74	86.6	13.4	65.0	35.6
1874—75	83.4	16.6	69.2	30.8
1875—76	71.3	28.7	63.8	36.2
1876—77	79.0	21.0	74.3	25.0
1877—78	80.6	19.4	69.1	30.9
1878—79	72.6	27.4	67.1	30.9

У овој десетогодишњој периоди најнеповољније резултате показује година 1875—76.

Кандидата за учитељска места на реалкама много више (скоро 10 процената) пада на испиту.

Кад поредимо годину 1869—70-у са 1878—79-ом гедином и то по местима где су држани професорски испити, онда имамо овај преглед:

ИСПИТНА КОМИСИЈА	1869—70 г.			1878—79 г.		
	БРОЈ КАНДИДАТА					
	ИСПИТАНИХ	КОЈИ СУ		ИСПИТАНИХ	КОЈИ СУ	
ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ		ПАЛО НА ИСПИТУ	ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ		ПАЛО НА ИСПИТУ	
У Бечу	106	86	20	232	149	83
„ Прагу	83	51	32	188	143	45
„ Градцу	5	4	1)	70	52	18
„ Инсбруку	14	11	3	51	41	10
„ Лембергу	41	9	2	35	28	7
„ Кракови	12	10	2	43	27	16
„ Черновици	—	—	—	13	7	6

1) За 1870—71 годину.

Од 1869—70 до 1878—79 год. увећао се број испитаних кандидата и то:

У Градцу са 1.300 процената

„ Инсбруку „ 264 „

„ Кракови „ 258 „

„ Лембергу „ 218 „

„ Прагу „ 127 „

„ Бечу „ 119 „

Резултат испита у обе године био је овај:

ИСПИТНА КОМИСИЈА	1869—70 г.		1878—79 г.	
	ОД 100 ИСПИТАНИХ КАНДИДАТА			
	ПОЛОЖИЛО ЈЕ ИСПИТ	ПАЛО ЈЕ НА ИСПИТУ	ПОЛОЖИЛО ЈЕ ИСПИТ	ПАЛО ЈЕ НА ИСПИТУ
У Бечу	81.13	18.87	64.23	35.77
„ Прагу	61.45	38.55	76.06	23.94
„ Градцу	80.00	20.00	74.29	25.71
„ Инсбруку	78.57	21.43	80.39	19.61
„ Лембергу	81.82	18.18	80.00	20.00
„ Кракови	83.33	16.67	62.79	37.21
„ Черновици	—	—	53.33	46.67

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

III

ЕЛЕКТРИЧНА ЖЕЛЕЗНИЦА

Ма да је електрицитет природна сила која је била позната још народима старог века, ипак је тек у најновије доба и тако рећи тек сада обратила на се главну пажњу научњака и индустријалаца. Данас је електрицитет постао у научном свету дневно питање. Листови свију народа допосе разне опште, чињене са том природном силом, примењеном у разним гранама науке и технике. Прва већа индустријска примена електричне струје била је у „електричној телеграфији“ у четвртој десетини овога века. Осем примене у Хемпџи, Физизи, Физиполоџији и Анатомији, употребљен је електрицитет за општу публику у телефонији и електричној светлости, које је питање, по вестима „L'Independance“-а од 7 Јуна ове год. (по р.) „потпуно решено“ Жамен професор физике у Паризу, својим последњим општинама.*) Али је од много већег значаја по будући напредак човештва, примена електричне струје као „покретне снаге“, која примена с времена на време узимље све већи обим; а најповијом применом у „електричној железници“ у неколико замењује водену пару, као год што жива реч телефонова замењује мртва писмена електричне телеграфије.

Да се упознамо мало ближе са том најновијом применом електрицитета, која ће кроз неколико година као средство за пренос путника, играти такву улогу, коју до сад нисмо могли ни замислити.

До последег времена, електричне батерије биле су једино средство за развијање електричне струје; по не само да су стајале скупо, већ и сама струја није била довољно јака, да се употреби као покретач (мотор); јер цинак, који је неључно употребљен у овим справама, производно је врло слаб електрицитет: не узев још у обзир остале опасности од нагрзања киселина, њиховог штетног утицаја на здравље и т. д. и т. д.

Са тих обзира, решење електричног питања, као „моторне снаге“, не беше могуће. Најјача електрична снага, која се могла добити из батерија, могла је кретати само шиваћу махину. Но то је било све. За јачу снагу електричну а у исти мах и за већу примену у индустрији требало је усавршавати и електрични извор и мотор.

То усавршавање електричног извора, постигнуто је магнето-електричним и динамо-електричним махинама.

Ове махине, основане на принципима, које је открио 1830 год. славни енглески физичар Фагадај, не узимљу више за произвођење електричне струје, хемијску радњу, која постаје услед јединице цинка са киселинама; него оне непосредно претварају механичан рад у

електрицитет. На том основу, једна динамо-електрична машина, покретана паром, гасом, хидрауликом (водом) или ма којом механичком снагом, претвара цео тај рад у електрицитет, те тако производи огромне количине електричне снаге. Једини трошак око такве машине јесте угљен на огњишту испод парног казана, а ако се употребе природне снаге, као што је ветар, ток воде, које су до сад или никако или врло слабо примењене, онда је и тај трошак раван нули т. ј. ничкавак.

На тај начин било је решено једно велико питање у науци, но још не са свим. Још је требало наћи мотор, који ће бити у стању да употреби тај електрицитет, т. ј. да га поново претвори у радну снагу. Тај пак мотор јесте сама та машина.

У тој цели постоји више врста машина, којима је задатак исти: да сувим путем без хемпјских јединица производе електрицитет и претварају га у механичан рад. Између осталих да споменемо машине од Сименса, Граме-а, Вилда, Јаблочкова и т. д. од којих прве две имају највећу превагу.¹⁾ Све те машине су *реверзибилне* (réversible), то ће рећи да оне рађају електрицитет, кад се помоћу ма какве снаге или рада ставе у кретање и обратно, ако се доведу у везу са каквим електричним извором, оне тај електрицитет претворе у снагу, у механичан рад.

Очевидно је, да се ми на овом месту не можемо упустити у потпуно разлагање закона, о претварању механичног рада у електрицитет и обратно, као ни у описивање тих машина. Довољно је само да поновимо факт, да се механичан рад може претворити у електрицитет и обратно, електрицитет у механичан рад.

Ово начело једном доказано, примењено је у многим гранама индустрије; ми ћемо навести најновију примену.

Ако на неком месту имамо какву јаку пару машину, и ако њеним радом доведемо у кретање известан број динамо-електричних машина, добићемо на тај начин прво стовариште електрицитета, које сад можемо употребити за електрично осветљење, за галванопластику, за електричну фотографију а и за — електричну железницу.

Још пре последњег покушаја у Берлину са електричном железницом, руски професор Јакоби²⁾ направно је чув, који је по реци Певе кретала електрична снага. На последњој парској изложби динамо-електрична локомотива возила је воз од три вагона брзином од 19 К.м. или 2.5 миље у сату.

По све то биле су проба и покушаји. Тек ове године узето је озбиљно то питање у претрес и сад се у Берлину гради таква електрична железница, која ће преносити путнике и терет с једног краја на други.

Ево како то описује француски „L'Illustration.“³⁾

*) Опширније о «Електрицитету и његовој примени» у разним гранама науке и индустрије говорићемо другом приликом.

1) Све ове а и остале врсте машина, налазе се подробно описане у делу: «L'éclairage électrique» par Th. du Moncel.

2) «Die Nature» од год. 1880 № 20 стр. 233.

3) Од 12 Јуна ове год (по р.)

„На основу великих провалазака на пољу електрицитета за последњих дванаест година, електрична струја ушла је у нову мену; за неколико месеци електрична железница пролазиће кроз варош Берлин и пропосиће путнике с једног краја на други, као што данас то чине омбинуси и трамваји.“

„Да би то постигли, ваља железничке шине подићи на стубове од 4^м висине по улицама тако да су шине осамљене (изолиране, дрвеним облицама) и за један метар размакнуте.“

„Крајњи шина доведу се у свезу помоћу спроводних жица са машинама, које у каквој централној згради производе електричну струју. Ако сад на шине наместимо кола (вагон) за 10 места за путнике тако да на колима буде и једна мала електрична машина (као што су и оне у централној згради), чији ће спроводници с обе стране стајати у свези са точковима; онда ће електрична струја из зграде, спроведена металним жицама, ставити у кретање ову електричну машину у колима; то кретање пренеће се помоћу једног ваљка и кајиша на точкове, те ће тако електрична струја из централне зграде кретати вагон. На тај начин конструјисана је електрична железница где електрични извор остаје на једном месту, јер је машина у вагону увек у свези са централним електр. извором средством точкова и шина које су непрестано у додиру.“

„Ово би се дало сравнити са каквом парном локомотивом, чији би казан стајао на једном месту а ваљак би добио пару из казана помоћу дугачких цеви, које би се продужавале или скраћивале према положају кола.“

„Још се може удесити да електрицитет из централне зграде креће више кола на један пут.“

О употреби оваке железнице за велике вароши, вели исти лист даље:

„Зна се, као што право вели **Сименс**, први покретач овог пројекта, како је саобраћај по улицама великих вароши, врло често спречен множином публике, више пута је немогуће прећи с једне стране улице на другу. Кад је сад тако, шта ће бити после десет, двадесет или педесет година? Статистика по растењу саобраћаја вели нам, да ове улице кроз врло кратко време, неће бити довољне за саобраћај.“

„Лека за то, вели даље видимо у новој мрежи брзе комуникације за људе и трговину. Но да та нова мрежа не би сметала саобраћају по улицама и обратно, да њој не би сметао саобраћај, мора та нова мрежа бити ваздушна (т. ј. издигнута над земљом) или подземна, тек никакко на самој земљи. Подземна циркулација из више узрока не би се дала извршити, те с тога остаје онај други начин т. ј. да се неелектрична железница издигне по улицама над земљом, као што се то и ради у Берлину. Локомотива са воденом паром, већ се не би

могла на то употребити, јер би згуснута пара у виду водених капица непрестано падала за врат онима, који би испод локомотиве пролазили. Овде тога нема. Електрична локомотива представља нам (автомобилна) самоокретна кола, без водене паре, без оцака и дима, без угљена; од њих неће падати на калдрму ни вода, ни пепео ни угљен, а у суседне куће и у собе неће улазити ни дим ни пара. Још ако се таква кола издигну на већу висину имаће путници и леп поглед на варош.“

Ђ. М. Ст.

IV

ШТА ЈЕ ПОТРОШИЛА НЕМАЧКА ЦАРЕВИНА ПРОШЛЕ ГОДИНЕ НА ЗИДАЊЕ НОВИХ ЗГРАДА ШКОЛСКИХ И ЦРКВЕНИХ

1. На дозиравање Саборне Цркве у Келну 192.000 динара.
2. Друга отплата за отпочету клинику универзитетску у Берлину 640.000 динара. (Цело здање стаје — према — предрачуноу 2,342.400 динара, и биће диван украс варошки. Зида се у једној улици (Ziegelstrasse) поред Шпреје).
3. За нови хербаријум и за ботанички музеј има да се изда још 281.600 динара, и то је последња отплата, јер је прошлих година исплаћено све друго.
4. Да се подигне нова Клиника за породњски посао и за гинекологију одређено је 1,536.000 динара; но требаће још 384.000 динара.
5. За нове зграде уз универзитет берлински одређено је прошле године 2,971.040 динара.
6. За универзитет у *Хали* издато је свега 1,377.280 динара (и то за ова здања: анатомијско, патолошко, пољопривредно и библиотеку);
7. За универзитет у *Килу* 152.320 динара (да се продужи зидање зоолошког музеја и анатомије).
8. За универзитет у *Гетингену* 344.320 динара (да се пошири библиотека, патолошки завод и др).
9. За универзитете у *Кенигсбергу* и *Бреслави* 390.400 динара.
10. За остале више заводе (као *гимназије* и т. д.) одређено је за подизање нових зграда: 1,594.880 динара.
11. За зидање *учитељских школа* одређено је 2,816.000 динара. (Међу осталим новим зградама подиже се у *Ерфурту* и *Хановеру* по једна).
12. Нова зграда *занатлијске школе* и за *вештине* у Берлину стаје 588.800 динара.
13. Друга отплата за штатуу *Хумболтову* 32.000 динара.
14. За сликарску академију у *Ханави* (Напау) 339.240 динара.
15. За академију вештина у *Диселдорфу* 1,728.000 динара.
16. За *техничке школе* свега: 4,061.440 динара. Свега је прошле године издато на нове зграде школске у Немачкој 14,396.280 динара а оно друго или је раније издато или се има издати у овој години.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА